

परसीजीचा एक नातेवाईक अप्पासाहेब ह्याच्या मनात राज प्रतिनिधी होण्याची महत्वाकांक्षा होती. इंग्रजांनी नागपुरची संधी करून त्याची ती इच्छा पूर्ण केली आणि त्याला आपला दोस्त करून घेतले.

अशा तऱ्हेने इंग्रजांच्या पूर्ण जाहगारी जाणे मराठ्यांना आवडले नाही. त्यांच्या मनात पेशव्यांसारखेच विचार धोळू लागले. शिवांनी ज्या दिवशी इंग्रजांशी केलेल्या संधीपत्रावर सही केली त्याच दिवशी पेशव्यांनी ब्रिटीश रेसीडेन्सीला आग लावून तिच्या ध्वंस केला. नंतर १७००० सैन्यानिशी खडकी जवळ इंग्रजांच्या १८०० सैन्याशी युद्ध करून त्यात हारले. नागपुर येथे अप्पासाहेबांनी इंग्रजांशी युद्ध केले व २७ नोव्हेंबर १८१७ रोजी त्यांचा सितानडी येथे पराभव झाली. यशवंतरावांचा मुलगा द्वितीय महारराव होळकर याने इंग्रजांशी युद्ध केले व एका महिन्याच्या आत म्होंदपूर

यथे त्याला हार मानावी लागली. अप्पासाहेब पंचावकडे व तेथून जोधपूर येथे पळाला आणि १८४० मध्ये मरण पावला. नर्मदेच्या उत्तरेकडील सत्त प्रवेश इंग्रजांच्या प्रभुत्वाखाली आला. ७ जानेवारी १८१८ या रोजी होळकरांनी मंदोसह नजीक इंग्रजांशी संधी करून घेतली.

मराठा पदपादशाहीचे जिन्हू म्हणून की पेशवाई होती ती रद्द झाली. त्यापूर्वी दुसरा बाजीराव इंग्रजांशी दोन वेळा युद्ध करून हारला. इंग्रजांनी त्याला दरवर्षी ६ लक्षा रुपये पेन्शन देऊन कानपूर नजीक पिटूर गांवी पाठविले. यशवंतजी चुनारच्या किल्ल्यात आसरण शिक्षा भोगू लागला. सातारा येथील छोट्या राज्याचा अधिपती म्हणून छत्रपती छिनाजी महाराजांचा एक वंशज प्रतापसिंह याची नेमणूक झाली.

अशा तऱ्हेने भारतात ब्रिटीशांची अपार सत्ता वाढली.

बगोलाहल पंडित

दक्षिणेकडील एका राज्याच्या भावीवर एक राजा राज्य करीत असे. तो गुणग्राहक होता. त्याच्या दरबारात अनेक कवि, विद्वान, गायक वगैरेला आदराने स्थान प्राप्त होते.

राजाची मर्जी कोलाहल पंडित नावाच्या एका विद्वानावर धोडी जास्त होती. कोणी त्याच्या मर्जीविरुद्ध काही करावयास धजत नसे. कारण तो जे करी स्वतः राजदेखील त्याने अनुमोदन करी. राजाचे पाठबळ असल्यावर राणाची काय पाहिजे. कोलाहल पंडिताचा धाकदपटशा वाढत गेला. कोलाहल पंडिताला पैशाची गरज पडली की राजधानीतल्या बाटेक त्या नागरिका- कडे तो आपल्या शिष्याला चिट्ठी लिहून तुलापण सांगतो, असली कामे व स्वतः देऊन पाठवी. चिट्ठी मिळाल्याबरोबर, करू लागलास तर....." असे म्हणत तो कोलाहल पंडिताच्या शिष्याला बेंजमन भोकळा होई. एकदा कोलाहल

पंडिताने एका ब्राह्मणाच्या नावी एक चिट्ठी लिहून आपल्या शिष्याला त्याच्या बरी पाठविले.

तो शिष्य आला तेव्हा त्या ब्राह्मणाचा एक शिष्य बाहेर बोटीवर बसून वेदाध्ययन करीत होता. कोलाहल पंडिताच्या शिष्याने आपल्या गुरूने दिलेली चिट्ठी त्या ब्राह्मणाच्या शिष्याला दिली. ती चिट्ठी वाचल्यावर रया शिष्याला भयंकर राग आला व त्याने चिट्ठी फाडून कागदाचे तुकडे कोलाहलच्या शिष्याच्या तोंडावर टाकले. आणि म्हणाला—“आपल्या गुरू- ब्रह्मा नाकत सांग, असला भूखण्डा आमच्या नवळ नाही बालणार आणि कडे तो आपल्या शिष्याला चिट्ठी लिहून तुलापण सांगतो, असली कामे व स्वतः देऊन पाठवी. चिट्ठी मिळाल्याबरोबर, करू लागलास तर.....” असे म्हणत तो कोलाहल पंडिताच्या शिष्याला बेंजमन भोकळा होई. एकदा कोलाहल

कोलाहलच्या शिष्याने तेथून पाय काढून स्वतःचा बचाव केला आणि गुरूकडे जाऊन त्याचा बचाव साकार झाला त्याचे तिखटमीठ काढून वर्गाने केले.

अधिकारभेदाने मातसेले कोलाहल पंडिताचे डोके जास्तच बडकले. त्याने त्या ब्राह्मणाबिरुद्ध राजाकडे फिर्याद केली. राजाने तत्क्षण त्या ब्राह्मणाच्या बोळावून आपावयास शिपाई पाठविले.

त्या ब्राह्मणाला कार आरुचयं वाटले, तो घरी नसतांना घडलेली गोष्ट त्याला माहीत नव्हती. म्हणून शिष्याने जे बडले ते सर्व जसेच्या सधे सांगून गुरूजवळ क्षमा

मागितली आणि राजाच्या शिपायांचा म्हणाला-“हे पहा, या फिर्यादीची वाचण्या मुख्ययांचा काही संबंध नाही. या सर्वांचा जबाबदार त्यांचा शिष्य मी आहे. मला खेडून चला राजा कडे.”

तो राज दरबारी गेस्वावर राजाने त्याला विचारले-“तुझ्या बिबड कोलाहल पंडिताने फिर्याद केली आहे, त्याविषयी तुझे काय म्हणणे आहे?”

ब्राह्मणाचा शिष्य म्हणाला-“महाराज! मी सर्व समजून उमजून केले आहे. पाहिजे तर आपण त्यांच्या व यांच्या बुद्धिमतेची परीक्षा देऊन पहावी.”

राजा ने विचार केला, पाहू तर या गंमत, कोलाहल पंडिताला वाटले, बरे झाले. विचार तर दे त्याला. काय विचारावयाचे आहे ते. तो हास्या म्हणजे खोड मोठेल अशी शिक्षा करता येईल.

राजाने पंडितांची सभा बोलाविली. राजा जर बातल्या खोलीत गेला. तेच राजा व राणी यांचा आपसात काही तरी वाद झाला. “मुलगा हुशार बिसतो आहे, बरे का!” राणी म्हणाली. “मुळीच नाही.” राजा म्हणाला. ते वाहेर बघून ब्राह्मणाचा शिष्य ऐकत होता.

पंडितांची सभा जमली. पंडितांची हल पंडित म्हणाला-“मीच तुझे खंडन करीक्षा करण्याचा त्या देवात एक प्रघात होता. एकाने विचारलेल्या प्रस्नाचे उत्तर

दुसऱ्याने पूर्वापार संदर्भानुसार जायचे. दुसरा उत्तर देऊ झकला नाही तर प्रश्न करणाऱ्याने त्याचे बरोबर उत्तर काय ते सांगूनवाचे. तोमर्वत जयापजयाचा निर्णय होत नसे.

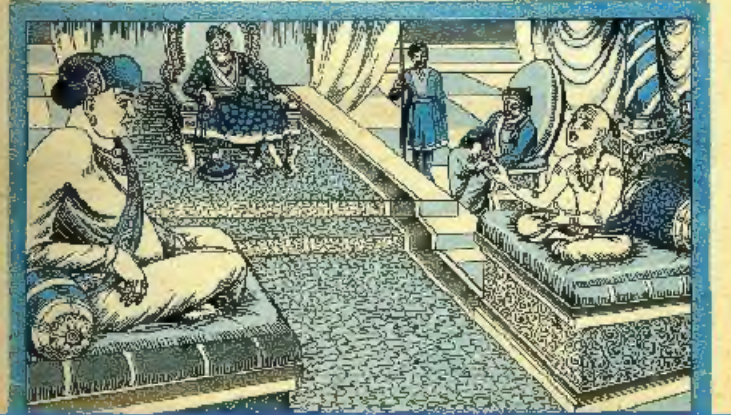
ब्राह्मणाच्या शिष्याने कोलाहल पंडिताला विचारले-“तुम्ही माझे खंडन करणार की मी तुमचे करू, बोला.”

एवढासा धोर माझे खंडन करणार? बघा आहे का, जसा विचार करून कोला-

हल पंडित म्हणाला-“मीच तुझे खंडन करतो!”

“ठीक आहे. तरमग मी म्हणको त्याचे खंडन तुम्ही करा. पहिली गोष्ट म्हणजे, तुपची आई बऱ्या स्त्री नव्हती. दुसरी गोष्ट म्हणजे आपले महाराज, एक धर्मात्मा पुरुष होत. जाता खेवटजी व तिसरी गोष्ट म्हणजे आपल्या राणी सरकार पतिव्रतांना आदर्श आहेत.”

त्या तिन्ही गोष्टींचे खंडन करण्याची. कोलाहल पंडितच काय पंडित सभेत कोणाची छाती होती? त्या गोष्टी विचारून परीक्षा घेणाऱ्या मुलाचाच सर्व पंडितांना

रत आला. चिरक्या स्वरात कोलाहल पंडित ब्राह्मणाच्या शिष्याला म्हणाला—
"तुच आपल्या गोष्टीचे खंडन करून दाखव आणि हा खं तुलाच लक्ष लागो!"

ब्राह्मणाचा शिष्य म्हणाला—"टीक! मीच, मी म्हटल्याचे खंडन करू म्हणता? बरे तर ऐका! पहली गोष्ट, तुमची आई बऱ्या स्त्री नव्हती, वसे मी म्हणालो होतो. ती एका तऱ्हेने बऱ्याच होती म्हणाना. तुमच्या सारख्या पापी माणसाचा तिच्या पोटी जन्म होण्यापेक्षा ती बऱ्या राहिली असती तरच तिचा बरे वाटले असते. दुसरी गोष्ट, महाराज धर्मात्मा आहेत, मी म्हणालो. पण सरोस्वर पाहिले तर नाहीत. ते धर्मात्मा असते तर तुमच्या सारख्या दुरात्म्याला स्वेच्छाचार करू दिला असता का त्यांनी? तिसरी गोष्ट, आपल्या राणी सरकार पतिव्रतांना आदर्श आहेत, मी म्हणालो. पण पतिव्रतांच्या लक्षणांपैकी

एक गोष्टीची उणीव दिसून आली त्यांच्यात. आपल्या या परीक्षेत मी हारणार असे महाराज म्हणाले. पण राणी सरकार म्हणाल्या मी जिकणार. त्या म्हणाल्या तेच शेंवटी खरे ठरले. मी जिकलो व तुम्ही हारलात."

थोडा वेळ सभेत कोणाच्या तोंडावाटे वाळू उमटत नव्हता. मुगाने म्हणजे कोणी खोडू शकला नाही. महाराज न्यायो होते. म्हणून ते सिंहासनावरून उतरून खाली येऊन ब्राह्मणाच्या शिष्याची पाठ चौपटून म्हणाले—"मुला! आज, पु माझे डोळे उघडलेस. माझ्या राज्यात माझा एक दरबारी पंडित माझे पाठबळ मिळाल्याने इतकं अत्याचार करील असेल याची कल्पना मला स्वप्नात देखील नव्हती.

राज्याने ब्राह्मणाच्या शिष्याचा बंधोर्धित सत्कार केला आणि कोलाहल पंडिताला आपल्या दरबारामुन काढून टाकले.

पडकें दुकळ

[६]

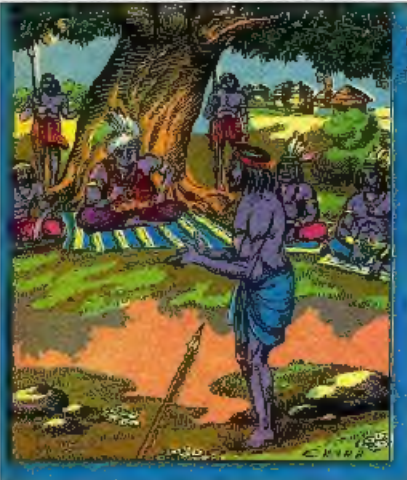
[त्या रासरी बाहुल्यांच्या हातून निघतून शिखीमुख व विक्रमकेसरी डोंगरातील गुहाकडे निघाले तेव्हा गाय गावचे धान्य नागजातीचे म्हणून लोक तुटून पेश असल्याचे त्या गावकरा एका शहराचे वेळी लागले. जीवे त्या गांभी जाणे, लढूनिष्ठ शिखीमुखता, पाहून माता उगारून त्याच्या अंगावर धावला.—पुढे.]

डोंगरात प्रवेशात शिखीमुख व विक्रमकेसरी गाय गावचा गांवकरी नवीन बांधून यांना भेटलेला शहर जातीचा गांवकरी तयार झालेला एका झोपडी समोर उभा जोशाने धावत शहराच्या वस्तीत येऊन राहून मोठ्याने शहर मातेचा जयघोष पोचला. त्यावेळी गांवकरी जळून गेलेल्या करून म्हणाला—"मी गाय गांवचा शहर आपल्या-झोपड्या पुन्हा बांधून जन्मा जगू. गावचा नायक जिवाजी यांचे घर कोठे करीत होते. प्रत्येकाच्या तोंडावर त्यावेळी आहे? नाग जातीच्या लोकांनी आमच्या राग व आवेश आणि त्याच बरोबर दुःख गांवावर स्वारी केली आहे व धान्य पण स्पष्ट विसत होते. पण हिंमत मात्र लहून नेत आहेत. तुमच्या गावाची खचलेली मुळीच दिसत नव्हती. यवत मिळेल म्हणून मी आलो आहे.

"बांधोना"

तुमच्या नायकाचा मुलगा व त्याचा एक मित्र पुढे गेले आहेत.”

त्याचा आधाऊ एक मध्यम वयाचा मनुष्य पुढे आला. तो त्या वेळी आपले हातडे शाकरीत होता. त्याच्या हातात कोऱ्या व काठ्या होत्या. त्या त्याने खाली टाकल्या व म्हणाला—“परणाच्या वेळी असे हज्जे व गोड शब्दात बोलतात होय रे? बरू लवकर रात्री आमच्या सोपड्यांना त्याच कुट्यांनी आग लावली. त्यांचाच शोध काढण्यासाठी आमच्या नायकाचा मुलगा जिखीमुख सारे रात्र रात्रभर पालखे घालीत फिरत आहे.

आमचा नायक जिवाजी याला लवकर या सर्व गोष्टींची माहिती शिली पाहिजे की दुष्ट लट्ठसिंह तुमच्या भावात शिरून लुटालूट करीत आहे.

ते दोघे जिवाजीच्या घरी पोचले तेव्हा जिवाजी आपल्या घरासमोरच्या आंब्याच्या झाडाखाली बसून गावकरांची काही तरी बोलण्यास गेले होता. गावगावच्या त्या शहराचे जिवाजीला नमस्कार केला आणि येण्याचे कारण सांगितले आणि शिलीमुख व एक तरुण गावगावला हिंमत करून गेले आहेत.

ते ऐकून जिवाजी उभा राहिला व म्हणाला—“शिली व विक्रमकेसरी त्या मावी एकटे गेले आहेत. हे त्यांनी दुःसाहसक केले आहे. मी लट्ठसिंहला जांगला ओळखतो. तो घट्टल्या नंबरचा दुष्ट व पापी आहे. त्याने पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याची खोस्ती केली आहे. आपण सर्वांनी मिळून त्या दोघांचा नाश केला पाहिजे. आपल्या वस्तीतल्या दहावीत तरुणांना नमकर बोलावून घेऊन या.”

जिवाजीने विचार करण्यात जास्त वेळ घालवला नाही. असा अनेक प्रसंगी तो शांतचित्तच रहात असे. तरी मुलाचे शत्रू-

विलेला दुःसाहसाबद्दल त्याला काळजी वाटत होती.

एक मध्यम वयाचा मनुष्य आपल्या झोपडीत गेला व एक डोलके आणून जोराने बालू लावला. दोन तीन मिनिटात त्या वस्तीतले सर्व तरुण आपापले घाले व बरछ्या घेऊन हजर झाले. त्यांच्यापैकी पंचवीस जणांना निवडून जिवाजीने एका बाजूला उभे केले. आणि म्हणाला—“हे पहा, ह्या गावगावच्या भागसाबरोबर जा. वाटेत लट्ठसिंहच्या अनुयायांपैकी लोक भेटले तर त्यांच्या बरोबर मारामारी करण्यात वेळ घालू नका. सगळ्यांवाजी जा. तुम्ही पुढे व्हा, मी पाठीमागून येतोच आहे.”

गावगावचा मनुष्य पुढे वाटे वासवायला जाऊ लागला व त्याच्या पाठी मागून शहर तहण घावत निघाले. ते गेल्यानंतर थोड्या वेळाने जिवाजी शरत गेला. एका शहर नायकाकडे सजलेल्या असा पोसाख करून व खाली पड्यांची पिसे खोचलले गिरण्यात प्रारण करून बाहेर आला.

तोपर्यंत जिवाजीच्या घरासमोर दस्तीचे सर्व लोक जमा झाले होते. जिवाजी त्यांना म्हणाला—“मी परत येईपर्यंत तुम्ही सर्वांनी सावधगिरी बाळगा. लट्ठसिंहला

धान्य हवे आहे, पण पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याला माझा जवळच्या तारुपणाचा ग्रंथ हवा आहे. मी घरी नाही असे पाहून तो कवचित्त नाचवर व माझ्या घरावर हल्ला करील. सावध रहा !”

“आणखी एक गोष्ट सांगून ठेवतो, त्याला अद्भुत शक्तीबाला व अग्निवृष्टी करणारा एक तिसरा डोळा आहे तो डोळा उचलून मी सर्वांना प्रसन्न करून टाकील.” मदीतला एक मनुष्य म्हणाला.

हे बोलणारा कोण हे दबण्यासाठी जिवाजीने एकदा सर्वांकडे करड्या नवने पाहिले. पण कोण हे ओळखू शकला नाही.

तेव्हा 'करड्या' आवाजात म्हणाला-
"आपल्या वस्तीतले एकदोघे तरी त्या
पुजाऱ्याच्या अंगात अद्भुत शक्ती आहे असे
मानणारे दिसत आहेत. खरोखरी ही
वास्तव्यची गोष्ट आहे. पण लक्षात ठेवा
त्याचे पैसे वाडून असल्या सोडण्या अफना
पसरविणाऱ्या लोकांच्या बोलण्यावर मुळीच
विश्वास करू नका."

त्यानंतर, जिवाजी वस्तीच्या काही
लोकांना बरोबर घेऊन गायगावकडे निघाला.
जंगलात काही अंतर जाऊन गेल्यावर ते
जंगलात प्रवेशात पोचले. तेथे वाटेत त्यांना ते
तुटून पडलेले राक्षसी बाहुले दिसले. ते पाहून

जिवाजीला व त्याच्या अनुयायांना आश्चर्य
वाटले. काहीना त्याची भीती पण वाटली.

त्या शबरोपैकी एकाने जमिनीवर
पडलेला त्रिशूल उचलून सरळ उभा केला.
त्याला लागलेले रक्त पाहिले व जिवाजी
जबळ जाऊन म्हणाला-"हा त्रिशूल कायद्याचा
आहे. आपल्या या प्रदेशात या वातूची वस्तू
आढळणे शक्य नाही. याला लागलेले रक्त
मनुष्याचे नसून जनावराचे दिसते आहे."

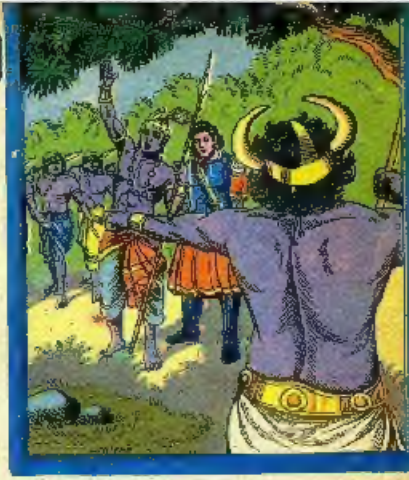
जिवाजीने त्रिशूल हातात घेऊन पाहिला
व म्हणाला-"तू म्हणतो आहेस ते बरोबर
आहे. मो एत उमेदीत आपले धनी विष्णू-
केंदरी यांच्या बरोबर हिमालय पर्वताच्या
दऱ्या खोऱ्यात गेलो होतो तेव्हा तेथले लोक
या वातूच्या वस्तुच वापरत असतांना मी
पाहिलेले आढळते यला." काही वेळ गप्प
राहून तो पुन्हा म्हणाला-"बरे तर चला,
जास्त वेळ वाळवणे बरोबर होणार नाही."
असे म्हणत तो पुढे निघाला.

उद्याने त्रिशूल जिवाजीच्या हातात उचलून
दिला होता त्या शबरांनी विचारले-"धनी!
हा त्रिशूल पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याच्या
अशेल असे वाटते का तुम्हांला? तो पुजारी
पण हिमालयाच्या दऱ्या खोऱ्यातूनच आला
आहे, नाही का?"

"त्याच्या बोलण्यावर कसा काय विश्वास
करायचा? पुजाऱ्याचे काय तो सहसावधी
बरे झाली, हे काम करीत आला आहे, अशा
गप्पा सांगतो. म्हणून, त्याला तिसरा डोळा
आहे व त्याला वाटेल तेव्हा तो अद्भुत
होऊ शकतो. यात काही तरी लबाडी व
लुच्चे गिरी आहे. त्याला पकडल्यावरच
आपल्याला तरेखोटे काय ते कळेल. प्रथम
आपण गायगावला पोचले पाहिजे. पुढे
गेलेले लोक आतांपर्यंत पोचले असणार."
जिवाजी म्हणाला:

जिवाजीला वाटले ते बरोबर होते.
आपल्या नायकाचा बहादुर मुलगा संकटात
सापडल्याचे त्यांना कळले होते. म्हणून ते
फळातच गायगावपर्यंत गेले. त्या शबर
जातीच्या वाटाड्याने त्यांना सरळ गावात
लट्ठसिंह जेथे गाय लुटीत होता सरळ
तेथे नेले.

त्याच वेळी लट्ठसिंह भिबावर ठाव
थेत शिखीमुखच्या अंगावर घावून येत होता.
शिखीमुख भगता भाला फेकणार त्याच
वेळी लट्ठसिंहची बुष्टी मुकायाच आलेल्या
शबर जातीच्या लोकांवर पडली. त्यांच्या
सर्वांच्या हातात शस्त्रे होती व ते बुद्धा
हल्ला करायला तयार होते.

लट्ठसिंह त्यांना पाहून म्हणाला-"हा
विश्वासघात आहे. तू मला इन्द्र युद्धाला
आह्वान केले होतेस. आता हे सर्व माझ्यावर
हल्ला करायला तयार होऊन आलेले दिसत
आहेत." असे म्हणत त्याने शबर लोकांकडे
मोट दाखविले.

शिखीमुख व त्याच्या जवळून थोड्याच
अंतरावर उभा असलेला विष्णू केंदरी
दोघांनी चकित होऊन मागे वळून पाहिले.
शबर गावच्या तरुणाबरोबर शबर
वस्तीचे सुमारे पंचवीसवीर भाले घेऊन
येत असलेले दिसले. शिखीमुखने त्यांना
हाताने क्षुण करून जमच्या जागी धांवायला

सांगितले व म्हणाला—“मी व लट्ठू-
सिंह आपापली शक्ती आजमावून पहात
आहो.”

शवरलोक शिखीमुखच्या सांगण्याला मान
देऊन जागच्या जागी उभे राहिले. शिखीमुख
सिंहासारखा हुंकार करीत म्हणाला—
“लट्ठूसिंह! आहोस ना तयार?” आणि
एक पाऊल पुढे टाकले. पण लट्ठूसिंह एक
पाऊल मागे सरकून म्हणाला—“तू स्वतःच्या
रक्षणासाठी गांवकऱ्यांना घेऊन आला
आहेस आणि मला इंधन घेऊन आला
आहेस. आज तू एकटा आलास तर
वक्कीच माझ्या हातून सरतील. पण त्वर

हे सर्व शवर माझ्यावर हल्ला करून माझे
लपके सोडून मला खातील.”

“कोण कोणाला ठार करतो हे थोड्या
वेळात ठरेल. या सभे गप्पा सोड. माहिजे
तर तू आपल्या सर्व अनुयायांना घडतीला
बोलाव.” शिखीमुख म्हणाला.

लगेच लट्ठूसिंहने दाढ्या वाजवून
ओरडून आपल्या अनुयायांना बोलाविले.
गांवभर पसरलेले त्याने अनुयायी घाबत
आले. त्यांना स्थाने जे सांगायचे ते सांगितले
व ते बाण्यांच्या कण्ठशाब्दात जाऊन उभे
राहिले. शिखीमुखच्या लोकांनी हल्ला
केलाच तर स्वरक्षणाचे घावून मायला
त्याने समजावून सांगितले होते.

त्यानंतर शिखीमुख व लट्ठूसिंह यांचे
दुर्भे मुड सुरू झाले. लट्ठूसिंहचे वार चालू
होते, पण शिखीमुख स्वतःचा वचाव करीत
लट्ठूसिंहला मागे रेटत चालला होता.
बाण्य लेखापाटाची अमिनीत लढे खणून
ठेवलेले होते. त्यांच्या जबळ लट्ठूसिंहला
रेटीत शिखीमुख घेऊन आला. त्यात
त्याचा हेतू एवढाच होता की स्वतः दमून
जाण्या पेक्षा लट्ठूसिंह चांगला दमून नेला
की नव्या दमाने त्याच्यावर वार करून
त्याला ठार करायचा.

लट्ठूसिंहला आपला वाव फक्त्यासारखे
बाटले. त्या तरुण शवराला पांढे मिगटात
लोळबिण्याचा त्याचा बेत फसला. कारण
त्याला बाटले होते तसा त्याचा शत्रू पोरकट
दिसत नव्हता. शिखीमुख तर सिंहा सारखा
स्वतःचा वचाव करीत लट्ठूसिंहला रेटत
पुढे येत होता.

परंतु आपण अजून दमलो नाही हे
बाखबिण्यासाठी लट्ठूसिंह शिखीमुखला
म्हणाला—“मित्रन्या! पळवुदया माझ्याशी
इंधन घेऊन आला आहेस नाही का?”

“लट्ठूसिंह! अरे, कशाचा या फुकटाच्या
गप्पा? एका आगी धोशे बैठ रहा की उभा.”

असे म्हणत त्याने भाला बांधी हातांनी
जोराने उचलून लट्ठूसिंहच्या भाल्यावर
फेकला. लट्ठूसिंहला भाला तुटून दूर बाळून
पडला. लट्ठूसिंह भाला घेण्यासाठी मागे
बळणार एवढ्यात शिखीमुखने त्याच्या
बाहूवर भाल्याचे टोक ठेवले व म्हणाला—
“बोल! मानतोस, हारलास म्हणून? तुला
मी जीवदान द्यायला तयार आहे.”

“एका शवराजवळ मी जीवदान मागणार
होय?” असे म्हणत त्याने आपल्या उबव्या
हातावर टेकलेले शिखीमुखच्या भाल्याचे
टोक डाव्या हाताने फेकून वेडून कमरेचा
खंजीर काढला व शिखीमुखच्या अंगावर

असे मारण्यासारखी उडी मारली. पण शिलीमुख एक राजून भागे सरकला. म्हणून लंजीराचा वार चुकला. त्याने लट्टूसिंहच्या उजव्या हातात आपला हात मोकळा आणि लट्टूसिंहच्या डाव्या हातात इतक्या जोराने लाथ मारली की लट्टूसिंह 'ओय ओय!' करून जोराने ओरडला. त्याच्या हातातल्या खंजीर जमिनीवर पडला. शिलीमुखची लाथ त्याच्या गुडघ्याला लागली होती. त्याची कळ असल्या होऊन तो जमिनीवर गडबडा सोडून पांथ साठवण्यासाठी जमिनीकडून टेकलेल्या एका लहानशा झाडावर चढला.

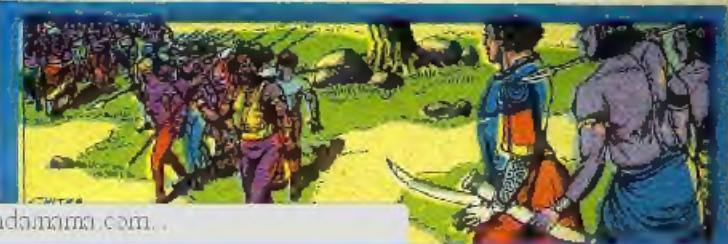
हे पाहून त्याचे अनुयायी आवकून येले. दोघे तिघे पळून जाऊ लागले. पण त्यांच्या पैकी एक जण आपला हात कर करून म्हणाला—“लट्टूसिंहानंतर नागजातीचा नायक मी आहे. शिलीमुख व त्याच्या अनुयायांचा मी एक क्षणात संहार करतो. या,

असे पळत काय?” असे म्हणत तो आपल्या अनुयायांसह शिलीमुखवर धावून आला.

शिलीमुखने प्रसंग ओळखला आणि आपल्या अनुयायांना लाथ केले. पिकन-केसरी त्या सर्वांना घेऊन नागजातीच्या लोकांची मददला तयार झाला. आता मारामारी होणार व भयंकर दृश्य पहायला मिळणार असा प्रसंग होता. रण तितक्यात त्यांना जिवाजीची आरोळी ऐकू आली—“अरे, फुकटचे रक्त कां सोडता? लट्टूसिंहच्या अनुयायांची निमूटपणे हातांतली अस्त्रे जमिनीवर टाकावी.”

लट्टूसिंहच्या अनुयायांनी भागे पळून पाहिले. मागून रहावीत झवर व समोफन वीस पंचवीस शवर. आता काय करावे, हा प्रश्न त्यांच्या तमोर होता. अस्त्रे टाकायची की बुरासारखे मुठ करून धरून मिठी मारायची.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

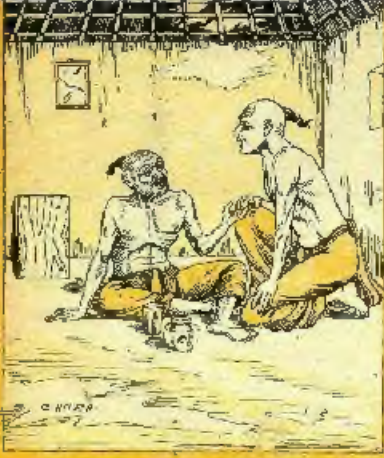
निष्कर्ष

विष्णूकाने हेतू सोडला नाही. त्या पुन्हा साक्षात्कार घेता प्रेत खांदावर काढून घेतले व स्मरणाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा इतक्या दमलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राना! तुम्ही निष्ठा प्रचलनीय आहे. परंतु ही सोमवेळार सारखी ऐन वेळी, वन हाती येण्याची संधी नाही असता, निष्कषोपी ठरले की काय एवढीच एक शंका मला पारते. तुला शंकाय नाहू नसे म्हणून मी सोमवेळारची गोष्ट सांगतो, सगळे देख ऐक.” असे सांगून वेताळ मोठ्या वांगू लागला.

सोमवेळार नांवाचा एक राजाच पण- मदीच्या काही एक जाणवत आणून स्थल रहित आहे. त्याने एक विदम ठेवला होता. तो रोख मिळेल आहे. जी मिसा मिळे ती स्वतः आपापुढी बलिधीबध्दतात जो कोणी जसेल त्याला प्रथम घोटनर जेवणायला

वेताळाने गोट्टी

वादी. काही उरले तर ते स्वतः जाई. काही उरले नाही तर गंगेचे पाणी पिऊन त्यावर तेवढा दिवस घालवी. माणशी काही करत असो किंवा नसो, एखाड नियम मान तो पुस्तकाविषय पाळीत बसे.

एका दुष्काळ पडला, त्याला मिळभाटी शिक्षा कमी होऊ लागली व अतिथी-अभ्यागतांची संख्या वाढू लागली. परंतु त्याने आपला नियम काही मोडला नाही.

अशा दुष्काळाच्या काळात तो एका मिसेला विचाला असता एक उपाशी मनुष्य समोर भोवळ येऊन पडलेला त्याला दिसला. सोमशेखरने त्याच्या तोंडावर पाणी शिंपडुन

तो शुद्धीवर आल्यावर त्याला आपल्या आभ्यास नेते व त्याच्या पाणी देऊन विचारले-“कोण तुम्ही, असे एकदम बेसुद्ध होऊन कसे काय पडलात?”

“पोटात अन्न जाऊन किती दिवस झाले हे त्या एकटाचा परीक्षेकराळा नाहीत, उन्हाची वेळ, भुकेने जीव कासावीस. भोंवळ येऊन पडलो, एवढ्यावर मागले.” तो मनुष्य म्हणाला.

“तुम्ही माझ्या आभ्यास विश्रंती घ्या, मी मिसेला वातो आहे, आल्यावर तुम्हाला जेवायला वावलो.” असे सांगून सोमशेखर निघून गेला. परंतु, काय पण आश्चर्य दुपार? होऊन गेली तरी त्याला एक क्षीत देखील मिसेत मिळाले नाही. बरी एक अतिथीला जेवायला थांब म्हणून सांगून तो निघाला होता. दिकान्या हाताने बरी जाऊन त्याला जेवायला वावले नाही तर जो अपमान होईल त्यापेक्षा जीव देणे बरे, असे त्याला वाटले. म्हणून त्याने गंगेत उडी टाकली.

परंतु त्याला मरण झाले नाही. त्याला समोर एक देवी दिसली. ती म्हणाली-“मी गंगानदी आहे. तू असा जीव घायला का निघालास?”

सोमशेखर हात जोडून म्हणाला-“भाले! मी आजवर भिक्षा मागून अतिथी अभ्यागतांना जेवायला वाढून नंतर उरलेले खाण्याचा नियम आजवर पाळीत आलो. माझ्या घरी एक अतिथी माझी वाट पहात आहे. परंतु आज आम्हा कुर्बाने एक शीत देखील मिळाले नाही. नियम मोडण्यापेक्षा मरण बरे असे मला वाटले.”

“बाळ! चिंता करण्याचे कारण नाही. मी हे पात्र देते. ते घेऊन जा. आपल्या पाहुण्याला पोटाभर जेवण वाढ. हे अस्य-पात्र आहे. किती पाहुणे आले तरी त्यांना पुरेसे अन्न या पात्रात तुला मिळेल. परंतु

तुला स्वतःच्या पोटाला हे उपयोगी पडणार नाही. आजवर तू भिक्षा मागून आपला उदर निर्वाह चालविलास तसाच पुढे तुला चालवावा लागेल. मान तुला खावला असो किंवा नसो, हे पात्र असल्यावर तुम्हा नियम मोडणार नाही.” असे सांगून गंगेचे ते अस्य-पात्र त्याला दिले आणि अंतर्धान पावली.

सोमशेखरला अत्यानंद झाला. भक्ष्यपात्र घेऊन तो बरी आला. आपल्या पाहुण्या-समोर ते पात्र त्याने उपवे केले. त्याच्या पाहुण्याला पोटाभर पडरस भोजन मिळाले. फ्रिडेक दिवसाचा तपासी तो पाहुणा पुरेसे अन्न या पात्रात तुला मिळेल. परंतु

Fullscreen

127

X

◀

⋮

▶

30 / 80

अक्षयपात्राचा महिमा राजाने स्वतःच्या डोक्याची पाहिला. सोमशेखरशिवाय इतर कोणाच्या हाती ते पात्र असेल तर निरुपयोगी ठरते व सोमशेखरला स्वतःच्यासाठी त्याचा काही उपयोग नाही हे बेलील राजाला कळले.

राजा म्हणाला-“तू इतक्या लोकांना अन्नदान करतोस पण तुला स्वतःच्या पोटासाठी भिक्षा मागावी लागते, हे काही बरोबर चिंतन नाही. उद्यांपासून राजवाड्यातून तुझ्यासाठी पंचपक्वान्नाची व्यवस्था मी करून देतो.” त्याप्रमाणे राजाने जेवण पाठविण्याची व्यवस्था सुद्धा केली.

आता सोमशेखरला भिक्षेला जाण्याची गरज उरली नाही. पाहुण्यांना घोटभर जेवणाला पाठायला अक्षयपात्र होतेच. त्याच्यासाठी नियमितपणे पंचपक्वान्नांचे जेवण राजवाड्यातून भेद होते.

काही काळ छोट्यावर सोमशेखरच्या स्वभावात व वागणुकीत करक पडला. पाहुण्यांना घेणाने जेवण वाडण्याच्या कामात त्याला उत्साह वाटेनासा झाला. अतिथी अभ्यागत म्हणून येणारे खरोखरीचे गरीब उपाशी नसून फुकटाचे खायला मिळते म्हणून येणारेच आस्त आहेत असे त्याला

वाटू लागले. त्याचे जेवण झाल्यावर कोणी पाहुणा बाळा की त्याला राग येऊ लागला. पूर्वी अतिथी अभ्यागत त्याला देवमुख्य वाटत, ते आता भिकारी वाटू लागले. तो त्यांच्यावर राग काढून बोलायला कमी करीत नसे. “माझे हे घर आहे. ज्याला ज्याला घायचे असेल त्याने एकदम यावे, ही काय लागणवळ किंवा धर्मशाळा आहे!” असे तो म्हणे.

म्हणून अतिथी अभ्यागत कमी होऊ लागले. या उलट सोमशेखरचा पाहुण्यांवरचा रागमान वाढत गेला. शेवटी कोणी येईनासे झाले. लोक त्याची निरापण करू लागले.

ही गोष्ट राजाच्या कानावर बेली. त्या बाह्यापात्रवळ गंगेने दिलेले अक्षयपात्र होते. कष्ट केल्याशिवाय त्याला दोन्हीवेळ जेवणाला मिळू लागले. असे असून अतिथी अभ्यागत आल्यावर त्यांच्याशी घेणाने वागण्याऐवजी ती असे विचित्र वागू लागला, हे घाटून राजाला आश्चर्य वाटले. याचे कारण काय हे कळवे म्हणून राजा स्वतः त्याच्याकडे गेला.

राजा येत असल्याची गोष्ट त्याला जगोदरच कळली होती. अक्षयपात्राविषयी

राजा नक्की विचारचार, हे सोमशेखरला माहीत होते. परंतु त्या पात्राचा उपयोग करून पुष्कळ दिवस झाले होते. त्याने पात्र उघडून पाहिले तर त्यावर घाण व पुटे साचलेली होती. ते स्वच्छ भासून पुसून आजण्यासाठी तो मंगवर गेला. त्याने ते गंगेत बुडविले मात्र, कोणीतरी ते ओढल्या-सारखे त्याला भासले आणि ते पात्र पाण्यात बुडाले. किती हुडकून पाहिले पण ते त्याला हापडले नाही.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-
“राजा! मला एक गोष्टीचे आश्चर्य वाटते की ज्या सोमशेखरला स्वतःच्या पोटा पुरेसे

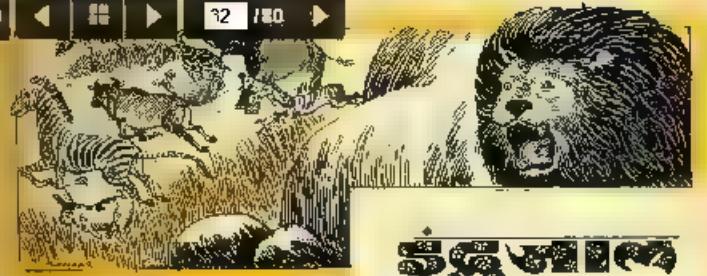

देखील अस मिळत नसे आणि तरी सुद्धा तो अन्नदान केल्याशिवाय जैवत नसे, ती स्वतःच्या पोटाची काळजी नसताना आणि येतील तितक्या अतिथी अभ्यागताना पोटभर वाढण्यास असयपात्र असताना त्यांच्याकडे असे दुर्लक्ष किंवा उपेक्षाभाव कां दाखवू लागला? त्याचे ज्ञात जाऊ ठेवायला अनुकूल परिस्थिती होती, वल्हे का? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तु दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शांती खकले होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील.”

विक्रमादित्य म्हणाला—“उपासमार ज्याची होते त्यालाच उपाशी मानसाबद्दल कळकळ वाटते. म्हणूनच त्याला व्यावेळी मिसा मागाशी लागे त्यावेळी अतिथी अभ्यागतांना जेवणाला वाढण्याची बुद्धी पण झाली. अतिथी अभ्यागत त्याच्या सारखंच गरीब व बरोबरीच त्याला वाटत

होते. असयपात्र मिळान्यानेतर सुद्धा त्याला उपासमार म्हणजे काय हे कळत होते. परंतु राजाने सोमशेकरच्या पोटा पाण्याची व्यवस्था करून दिल्यावर त्याच्या मनात भुकेची किंमत कमी झाली, म्हणून उपाशी लोकांविषयीचा आदर त्याच्या मनात कमी होत गेला. अतिथी अभ्यागत आपल्याहुन हलक्या प्रतीचे लोक आहेत त्यांची सेवा मागून करायची हे त्याला आवडेना. त्यात त्याला कमी पणा वाटू लागला. म्हणून ही आपल्या अतिथी अभ्यागतांचा अपमान करू लागला. अर्थात त्याची यणच सोडून दिले. अशा तऱ्हेने अक्षयपात्र व राजाने पोटा पाण्याची करून दिलेली व्यवस्था ही अनुकूल परिस्थिती असून ही त्याच्या अहितानी ठरली.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ पुन्हा प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोवकळू लागला. (कल्पित)

इंद्रजाल

मुंदरगड नामक अरण्यात रमणक नावाचा एक कोल्हा रहात असे कोल्हा हा मुळातच फार कुशार. त्यात रमणक हा क्माने मोठा होता आणि श्याबरोबर जगाचा अनुभव पण त्याला पुष्कळ होता. म्हणून अरण्यातल्या जनावरांना रमणक हा फार मोठा आधार वाटे

एकदा एकाएकी सिंह गर्जना झाली आणि सारे जंगल भयकंपित झाले. बापुदंड अरण्यात निविचतवणे राहाणे अशक्य हे जनावरांनी बोळसले. त्यांना भीती वाटत होती तसे झाले देखील. तुमच्या दिवशी सकाळी दोन हूरणे व एक जंगली रेडा गेलेला आढळला. त्या दिवशी दुपारी एक धसा व त्याची बायको दोघ मरून पडलेली विसली तो आठवडाभर हत्याकांड चालू होते.

त्या अरण्यात विक्रम नावाचा एक सिंह मदीनच येऊन राहू लागला होता व त्याने

स्वतःचा मृगराज असे जाहीर पण केले होते त्याने चालू केलेल्या हत्याकांडाचा शेवट झाला, या हेतूने सर्व जनावरे रमणकचा सल्ला घेण्यासाठी त्याच्याकडे आली आणि म्हणाली—“कोल्होबा! या मृगराजाच्या अत्याचारांचा शेवट झाला पाहिजे काम वाढेल ते करून आमचे रक्षण करा”

“घाई करू नका विचार करून सांगतो” कोल्हा म्हणाला.

“अहो, विचार करायला वेळ कोठे आहे? पणत पाहता अमण सर्व मरगार आहे” जनावरे म्हणाली

कोल्हानं थोड स्मित करून म्हणाला—“हे पहारे, मला एक युक्ती सुचली आहे कोणी तरी जाऊन मृगराजाला भेटले पाहिजे. तुमच्या पैकी कोण तयार आहे, बोला.” परंतु एकानं देखील तोड उघडले नाही

“बरे ठर सोसा. योग्य जाऊन येतो. हो पण आपले हे मृगराज राहिले कोठे?” कोल्ह्याने विचारले.

जंगली मांजर आपले शेपुट ताठ करून म्हणाले- ‘भुनचं नसतात त्या नटाच्या झाडानजीक केळ्याच्या बागेजवळ एक गुहा आहे पहा तिच्यात राहतात ते.’

कोल्ह्याने सुदैना निरोप दिला आणि काळोख पडल्याच्या गुंमारान पोटावर खाऊन पिऊन आपल्या भिळ्यातून बाहेर पडला. तो बराच्या झाडांपर्यंत पळव येला. नंतर एकेक पाऊळ टाकीत पुढे गेला.

गुह्यातून सिंहाच्या घोरण्याचा आवाज बाहेर ऐकू येत होता. गुह्याच्या समोर क्रियाशून्य जनावरांच्या वेहावे सांगाडे पडले होते. जवळ जवळ सगळेच कोल्ह्याच्या मित्र मंडळी पैकीच होते. काय करावे हे काही ठरविल्याशिवाय कोल्हा आपल्या विलाकडे परतला.

रावभर काय करावं या विचारात त्याचा डोळा म्हणून लागला नाही. पहाटचा गार-गार सुरु झाल्यावर त्याला एक युक्ति धुवळी. हनु बिची उडी मारून तो उठून बसला.

पुन्हा संध्याकाळी सर्व जनावरे कोल्ह्याला बेटावण आली कोल्हा सूच वसलेला त्यांना दिसला. म्हणाला- ‘मित्रहो! उद्यां पासून तुम्हाला कसलीच फिकीर करण्याचे कारण नाही. आपल्या महाराजावर ही एक इंद्रजाल करून घ्याना वैकुंठलाकी शप्त करण्यास पाठवणार आहे. उद्यां सफाळी तुम्ही सर्वजण झकडे या.” जसे सांगून कोल्ह्याने सर्व जनावरांना निरोप दिला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी सर्व जनावरे आल्यावर कोल्हा बॅड्याला म्हणाला- ‘हे पहा जिना! तुझ्यावरच आज कायची मुद्दत जबाबदारी आहे.” गंझ्याने होकाराची मान हलविली.

सर्व जनावरे आली तेव्हा सिंहाची झोप मोडली.

“विनम्रसिंह महाराज! नंदरी! आम्ही सर्व जनावरे आपल्या दर्शनासाठी आलो आहो.” गेडा म्हणाला.

“इतके दिवस काय केलंत? पूर्वीच वायलेच हवं होते.” सिंह म्हणाला.

कोल्हा पुढे येऊन नंदरी करून म्हणाला-

“काय करणार महाराज, आपणाहून वतपटोने पराक्रमी बराच एक द्विपाद प्राण्याने आप्णाला अडविले आज त्याचा होळा चुकवून हिमंत करून आम्ही आलो आहो. तो द्विपाद प्राणी इंद्रजाल करून आपला जीव घेणार आहे म्हणाला त्या द्विपाद प्राण्याने इंद्रजाल करून सर्व केळी कापून तुकडे करून टाकली आहेत. आणि आता तोच इंद्रजाल करून आपले सुडा देण तुकडे करून टाकणार आहे, म्हणे. आपल्याला ही शोष्ट आधीच कळायी म्हणून आम्ही सर्व आलो आहो.”

सिंह जोराने खदखदाईसून म्हणाला-

“इंद्रजाल करून केळी कापून टाकणे काही थंडा वाटली होय? केळ्यांचे दोन दोस पहा आहेत की नाहीत ते. एक केळे तरी कापलेले आहे का पाहून घे. पाहिजेतर.”

“तो द्विपाद प्राणी महा पराक्रमी आहे तरी पण पाहू या.” असे सांगून माकड झाडावर चढले व दोन तीन केळी सोकून आणून सिंहापुढे ठेवली. सिंहाने एक केळे सोकून पहिले “केळे आतून कापलेले व दोन तुकडे झालेले दिसले. एका मागून एक अशी पुष्कळ केळी सोकून पाहिळी. बाहेरून पहावे तर संबंध केळे, पण सोकून पाहाने तर कापलेले. कोल्हा म्हणाला ते सरे ठरले. सिंहाच्या सर्वांगाला शप्त मुटला. तरी स्वतःला शावरून म्हणाला- ‘कोठे आहे तो द्विपाद प्राणी? त्याला ठार केल्याशिवाय मला चैन पडणार नाही.”

“महाराज! आपण भिण्याचे काय कारण? तो द्विपाद प्राणी आपल्या वाटेला आप्याची हिंमत तरी करील का?” कोल्हा म्हणाला.

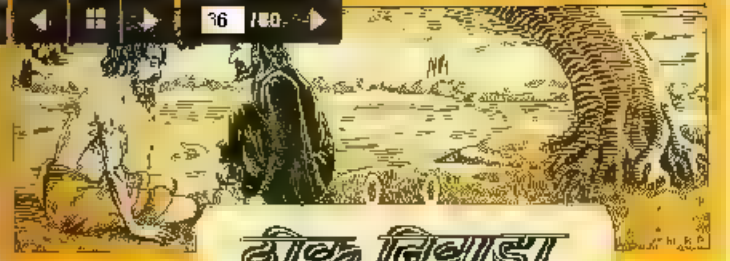
“तो माझे दोन तुकडे करी पर्यंत मी स्वस्थ बसावे, हाच ना तुम्हा सल्ला?” सिंहाने रगगणे विचारले.

कोल्हाने चटकन खाकेतून एक डबी काढली. त्या डबीत तांबड्या रंगाचे एक अजन होते ते दाखवून सिंहाला म्हणाला- “विश्व मृगराज! हे दिव्य दृष्टी देणार अजन साहे हे डोळ्यांत घालूनच तो द्विपाद प्राणी कोठे काय होते हे पाहतो त्याची नजर चुकवून मी त्याच्याकडून हे घोलून आणले आहे. तुम्ही ते डोळ्यांत घालून तो लबाड कोठे आहे हे पाहून ध्या, म्हणजे त्याला पकडून ठार करणे सोपे जाईल.” असे सांगून कोल्हाने ती डबी सिंहाला दिली.

ते अजून डोळ्यात घातल्याबरोबर सिंहाला काही दिसनासे झाले. तो आंधळा झाला एका क्षणावर्त बोंड्याचे आपले शिंग सिंहाच्या छातीत ओसकून त्याला ठार केले इतर जनावरांती कण हातभार लावला

नंतर सर्व जनावरांनी कोल्हाला विचारले-“कोल्होबा! आता हे सर्व उरकले एव केळ्याची साल काढल्या शिवाय त्याचे दोन तुकडे आतल्या आत कसे काय हो शाले?”

“अरे त्यात काय रे? केळ्यात एक सुई ओसकून ती आतल्या आत फिरवली की झाले सुई बाहेर काढून घेतली की सालीवर एक काळी खुण व भारीक भोक दिसते देवदेव. मात्र आतल्या गराचे दोन तुकडे झालेले असतात. लहान मुलांना देखील हे दमजाल करत सहज येईल आहे.” कोल्हा म्हणाला

डीवळ निवाडा

मौतवी नदीच्या काठी घनगुप्त नावाचा एक गरीब मनुष्य रहात असे आपले नाव किती निरर्थक आहे असे त्याला फार वाटे कारण त्याने आपले नाव सार्वक म्हाने म्हणून नेसे मिळविण्याची पुष्कळ खटपट केली तरी त्याला यश झाले नाही शेवटी त्याला जिवाना फेटाळा आना व त्याने नदीत उडी मारली.

त्याच वेळी एक गोसावी नदीवर आंघोळ करीत होता त्याने त्याला पाहिले आणि त्याला नदी बाहेर काढून विचारले-“असा जीव बायला निघालास, झाले तरी काय?”

घनगुप्तने खरे ते सांगितले. त्या गोसाव्याने त्याला एक ताईत दिला आणि म्हणाला- हा ताईत तू गळ्यात बांधलास म्हणजे तुझे माथ पाळटेळ. तू लवकरच नावासारखाच धीमत होशील.” असे सांगून गोसावी निघून गेला.

त्या गोसाव्याने दिलेल्या ताईताचा प्रभाव म्हणा, किंवा घनगुप्ताच्या मनाने नवीन उत्साह व आत्मविश्वास वाढला होता म्हणून म्हणा, त्याने हात धातला त्या काषात त्याला त्या शिवसापासून यश येऊ लागले. त्याने मृदीत माती वंतरी तरी ती सोनं होऊ लागली म्हणाना. हळूहळू त्याची गणना गावातल्या श्रीमंत लोकात होऊ लागली, त्याने एका सुंदर मुलीशी लग्न केले व त्याला यथावेळी एक मुलगा झाला. त्याचा व्यापार वाढला. त्याने मोठे शेत विकत घेतले वाढलेला कामाचा व्याप समाळण्यासाठी त्याने एका दिवाणाला पण नेमले.

पुढे काही दिवसांनी त्याची बायको एकाएकी बारली नंतर तो स्वतः आजारी पडला. मुलगा लहान, त्याचा समाळ कोण करणार ही चिंता त्याला वाढू लागली

त्याने गावातल्या वार प्रमुख व्यक्तींना बोलावून त्यांच्या समोर मृत्युपत्र लिहिलं. त्यात त्याने या गोष्टी नमूद करून ठेवल्या-

"माझ्या मृत्यूनंतर माझ्या सर्व इस्टेटाचा रक्षक म्हणून माझा दिवाण राहील. तोच माझ्या मुलाचा सांभाळ करील. मुलगा वयात आल्यावर दिवाण माझ्या इस्टेटाचे को त्याला हवी असेल तेवढी माझ्या मुलाला देऊन बाकी स्वतः साठी ठेवून घेईल."

त्या मृत्युपत्रावर सर्वांनी बाकी म्हणून माझा केव्हा दिवाणाला फार आनंद झाला. मृत्युसमयी धन्याला बुद्धिभ्रम झाला

मृत्युपत्र वार त्याने असे मृत्युपत्र लिहिलं. असे त्याला वाटले.

मृत्युपत्रावर सही केल्यावर थोड्या वळाने धनगुप्ताने डोळ मिटलं.

धनगुप्ताचा मुलगा वयात यशपूर्ण दिवाणाने त्याला कोणत्याही गोष्टीची उशीर भासू दिली नाही.

वयात आल्याबरोबर मुलाने बापाने ठवलेली इस्टेट झायला दिवाणाकडून घेतली.

दिवाणाने मुलाला एक ताईत काढून दिला व म्हणाला-"हा ताईत होता म्हणूनच तुमच्या वडिलांना एवढे मोठे एवढेच लाभले वडिलांच्या इस्टेटातला हा ताईत मी आपल्याला देतो व बाकी इस्टेट मी स्वतः साठी ठेवून घेतो."

धनगुप्ताच्या मुलाला आश्चर्य वाटलं. म्हणाला-"म्हणजे, तुम्ही माझ्या वडिलांची सर्व इस्टेट वेणार होय? हा अन्याय आहे?"

"तुमच्या वडिलांनी मृत्युपत्रात तसेच लिहून ठेवले आहे, त्याला काता मी काय करू? मला हवे असेल ते तुम्हाला देऊन बाकी ठेवून घ्यावे असेच मृत्युपत्रात लिहिले आहे पाहिलेतर मृत्युपत्र वाचून पहा." दिवाण म्हणाला

धनगुप्ताचा मुलगा मृत्युपत्राचा कागद घेऊन न्यायाधीशकडे बंला आणि म्हणाला-"हे मृत्युपत्र दाखवून बापाचा दिवाण आम्हाला सर्व इस्टेट त्याची जाह असे सांगतो आहे तरी काय मी न्याय करावा."

न्यायाधिशाने मृत्युपत्र तळपूर्वक वाचून पाहिले व दिवाणाला बोलवून म्हणाला-"काय हो, मुलगा बापा वयात आला आहे आपल्या वडिलांची इस्टेट त्याला मिळवून घ्यावी असे म्हणत आहे. माझ्या पर्यंत तक्रार येण्याचे कारणच काय होते? तुम्ही स्वतःच देऊन मोकळे झाला असतात वर भागले मसरे का?"

आपलं म्हणजे बरोबर आहे आमच्या मालकाला इतके मोठे एवढेच देणार हा ताईत घे असे मी त्याला म्हटले उरलेली इस्टेट मी ठेवून घेतो आहे, एवढेच. मला हवे असेल ते मी त्याला घ्यावे असे मृत्युपत्रात नाम्नांनी स्पष्ट लिहून ठेवले आहे." दिवाण म्हणाला.

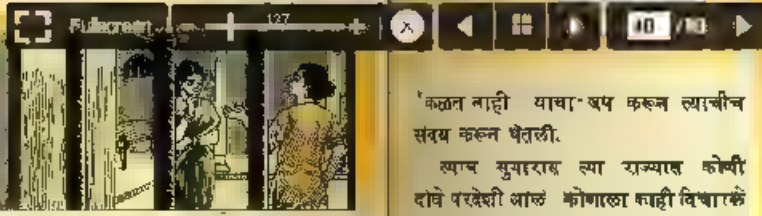
"त्या ताईताशिवाय बाकी इस्टेट तुला हवी आहे, होय ना?" न्यायाधिशाने विचारले "अगदी बरोबर, तेच तर मी म्हटले नाही का?" दिवाण म्हणाला

"तसे असेल तर वृत्ती ताईत ठेवून घे आणि सर्व इस्टेट मुलाला देऊन टाक कवी कारभ तुला हवे असेल ते मुलाला दे असेच तर मृत्युपत्रात लिहून ठेवले आहे. तुला हवे असेल ते वृत्ती स्वतः काय ठेवून घ्यावे असे मृत्युपत्रात कुठे लिहिलेले नाही." न्यायाधीश म्हणाला.

दिवाणाचे तोंड पाहते फट झालं त्याने पुनः पुन्हा मृत्युपत्र वाचून पाहिले व न्यायाधीश म्हणाला ते बरोबर असल्याची त्याची खात्री पटली त्याला धनगुप्ताची सर्व इस्टेट हवी होती मृत्युपत्राचा प्रमाणे तीच धनगुप्ताच्या मुलाला देणे माग होते. त्यानंतर त्या गावात ताईत वाचविणे देखीक त्यांना अक्षय झाले.

कळते नि कळत नाही

मंगळपुरीच्या गादीवर मायावर्मा नांवाचा राजा राज्य करित असता त्याचा मंत्री अचानक धारला. राजाने मंत्रीला मंत्री नेमला नाही व स्वतःच राजा व स्वतःच मंत्री होऊन राज्यकारभार पाहू लागला. प्रजेच्या सुख दुःखाची काळजी वाहणे राजाचे कर्तव्य आहे हे ओळखून राजा वेध पालटून बोवा अंगरक्षकांबरोबर बघून मधून राज्यात फिरत असे हे सर्व तो करी, परंतु त्याला समजूतध मुळात नव्हती.

एकादा रागा असतच वेध पालटून हिडत असता त्याला एका घरात नवरावायकोचे भांडण घालू असलेले ऐकू आले.

“छी! छी! हे काय केलेस? तुला हे कळत नाही हे पहिल्यानेच सांगितले असतेस तर मी बसले का केले?” नवरा

“तुम्हाला ‘कळते’ ‘कळते’ म्हणता पण माझ्या तांग्या मुलाला जवळ कळते तेवढे वेळीस तुम्हाला कळत नाही. बावकोते म्हणाली.

“तोंड बंदकर! तुला काही कळेल तर ना तुझ्या मुलाला कळणार? संधी मिळाली तर या राज्याचा मालक होऊन बाखवीन एवढे मला कळते, समजलीस काय?” नवरा म्हणाला.

ती गोष्ट कानावर पडताच राजा तरळ घरी आला. दुसऱ्या दिवशी त्याने एक आशा काढली. राज्यात ‘कोणी मला कळते’ असे म्हणता कामा नये. कोणी “मला कळते!” म्हणेल त्याला शकत मजुरीची शिक्षा मिळेल असे देखील त्या हुकुमाबरोबर जाहीर करण्यात आले होते.

हा हुकूम निघाल्यामुळे प्रजेवर मोठे संकट आले, प्रत्येकाने ‘कळत नाही’

‘कळत नाही’ याचा अप करून त्याचीच संवय करून घेतली.

त्याच सुमारास त्या राज्यास कोन्ही दोवे परदेशी आले. कोणाला काही विचारांचे की ‘कळत नाही’ ‘आम्हाला कळत नाही’ असेच उत्तर प्रत्येक जण देतो हे स्थानी पाहिल म्हणून स्थानी एकाका जवळ बोलावून विचारले—“काय हो, काही विचारले तर प्रत्येक ‘कळत नाही’ ‘कळत नाही’ असे कां उत्तर देतो?”

“महीत नाही हो आम्हाला माहीत नाही, तुम्ही विचारलेत ते आम्हाला कळत नाही हो?” त्याने उत्तर दिले.

“काय पण बघ हा? कोणाला कधी विचारले तर ‘माहीत नाही, आम्हाला कळत नाही’ हे एकच एक उत्तर मिळते.” असे दोघे परदेशी परस्परांची बोलत होते.

ते राजा ऐकत होता तो वेध पालटून त्यावेळी जवळून जात होता. म्हणून राजाने दुसऱ्या दिवशी दुसरा हुकूम काढला.

“कोणी तोंडावाटे ‘कळत नाही’ ‘मला माहीत नाही’ हे शब्द काढता कामा नये. कोणी तसे म्हणताना काढल्या की त्याला सक्ती मजुरीची शिक्षा केली जाईल.”

दुसरा हुकूम निघाला त्या दिवसामाघून ‘कळते’ निघा ‘कळत नाही’ हे शब्दच राज्यात कोठे ऐकू येईनासे झाले. प्रजेने ओलायवेध बंद केले.

ते परदेशी त्या राज्यात असतानाच हे सर्व झाले. म्हणून त्यांचे काय विषयले, खेबटी ते राजाच्या द्वांभासाठी गेले. स्थानी आपली तक्रार एका पत्रात लिहून कळविली. पत्रातला मजकूर असा होता—

‘महाराज! आम्ही परदेशातून आलेले प्रवासी आहो. आपण काढलेल्या विवेधाच्या हुकुमापुढे आम्हांला तोंड बघतणे देखील शक्य झाले आहे. आम्ही परदेशी असल्या

कारणाने आम्हांला जास्तच कष्ट सहन करावे लागत आहेत. अशा तऱ्हेचा निवेष्टाचा हुकूम आपण काढलात त्याला कारण पण तसेच काही अखणार. ते कारण आपण सांगू शकलात तर आता जे संकट आमच्यासमोर उभे आहे त्यातून काही वाट काढता येईल.”

राजाने त्या दोघांना बोलावून नवरा-बायकोचे भांडण कसे झाले ते त्यांना थोडक्यात सांगितले.

“त्या नवराबायकोचे भांडण कोणत्या संदर्भात झाले हे समजून घेणे आवश्यक आहे.” परदेशी म्हणाले.

राजा केश पालटून त्या दोघांना बरोबर घेऊन ज्या घरी नवरा बायकोचे भांडण झाले होते तेथे गेला आणि नवऱ्याला बाहेर बोलावून म्हणाला—“तू माझे बायकोची भांडताना साऱ्या राज्याचा मालक कसा होशील हे तुला माहीत आहे असे म्हणाला होतास, ते आठवते का?”

मी राज्य काय सभाळणार? बायकोने संपाक मनावारला केला नाही तेव्हा तिला रागव तांना मी ते म्हटले होते. एकाद वेळ कवी म्हटले तर ते कबूल, पण कोणी नेहमीच 'मला कळत नाही' म्हटले तर कसे काय चालेल? नवरा म्हणाला.

“पाहिलेत महाराज! सामान्य प्रजेने ज म्हटले नेच मुख्य मानून काही केले तर त्याचा परिणाम काय होतो तो कळला का असा? तुम्हांला सल्ला देणारे मंत्री नाहीत का?” त्या दोघांनी विचारले.

“जुने मंत्री वारले. नवे मंत्री नेमले नाहीत अद्याप. तुम्ही दोघे माझे मंत्री होऊन मला सल्ला द्याल का? तुम्ही दोघे हुशार व वनजूपदार दिसत वाहा, म्हणून विचारतो.” राजा म्हणाला.

दोघांनी मंत्रीपद स्वीकारले. त्यानंतर राज्यकारभार सुरळीत चालू लागला.

कपडोडे

कुशीतपुर नांवाच्या गावी नेत्रांजल नावाचा रावा राज्य करीत असे. त्याच्या राज्यात कोठे थोरी, लूटमार, खून किंवा इतर तऱ्हेचे गुन्हे होत नसत. त्याने हुशार व आपापल्या कामात दक्ष असे अधिकारी नेमले होते. विश्व नेपुण्य दाखविणाऱ्या नोकरांना राजा बक्षिस वगैरे देऊन प्रोत्साहन देत असे. त्यामुळे गुन्हेगारीला वावच मिळत नसे.

एकाद एक मनुष्य परदेशातून आला. त्याच्या अंगावरचे कपडे बदले व खडके होते. दाढी वाढलेली होती आणि डोक्यात व अंगावर घुळच घुळ होती. त्याच्या उबळ एक जुन्या कपड्यांचे गाठोडे होते. तो रस्त्यावर भोक भागत येत होता. संध्याकाळी तो एका घर्मशाळेच्या पडवीत ओट्यावरच आपले गाठोडे जमाशी ठेवून झोपला.

मध्यरात्रीच्या सुमारास कोणीतरी घेऊन त्याच्या डोक्या खालचे गाठोडे अलगद काढून

घेतले व त्याच्या जागी दुसरे मळक्या कपड्यांचे गाठोडे ठेवून दिले.

सकाळी झोप सोडल्यावर त्याचे गाठोडे नाहीसे झाल्याचे त्याला कळल. तो घाबरेन गेल्या आणि सरळ राजवाड्यात जाऊन त्याने राजाकडे आपले बाबूताने वळ म्हणाला— महाराज! या राज्यात चोऱ्या, लूटमार वगैरे होत नाहीत हे ऐकून जे होते नव्हते ते सर्व घेऊन याच देशात येऊन रहावे या विचाराने मी आलो होतो. रात्री घर्मशाळेत मी झोपलो असता कोणीतरी घेऊन माझे गाठोडे उचलून नेले. माझे सर्वस्व ह्याच होते. आपण स्वकधी करून माझे गाठोडे मला परत देववावे.”

राजाने विचारल्यावर त्या विकार्याने आपले नाव साव सांगितले. म्हणाला— “माझे नाव सोमनाथ. मी तोंडमडलम

गाईचा राहणारा आहे तेथे माझे सराफीचे कुत्रातु होते. एका आठवड्यापूर्वी कोणीतरी दुकानात शिरून माझे सर्वस्व लुटले आणि माझ्या ब्रदरला आम लावली. त्यातच माझी मुले व त्यांची आई बळून गेली. मी कसा पत्ता आपला जीव पांचवून व जे सहजी हाती आले ते घेऊन बाहेर पडलो. फक्त चार हिरे व चार सोन्याच्या बिंदू माझ्या हाती आल्या. खुन्या कपड्यात गुंडाळून त्यांचे एक गाठोडे करून हा चिकान्याचा वेप करून हा देवात आलो. पुढील आशुष्य येथेच वाळवावे हा माझा विचार होता.

chandamama.com

Full Screen

127

44 / 80

सर्व ऐकून राजा म्हणाला-“वा वैसात चोऱ्या होतच नाही ही सोडी अतिशयोक्तीच ठरेल. जेव्हा मोठ्या चोऱ्या होतातच परंतु चोऱ्या छपत नाहीत म्हणून तुझं गाठोडे कोठे जात नाही, बाबत तकोस तुला ते लवकरच मिळेल.”

राजाने सोमनाथला ओघोळीला पाणी व अंगात घालायला चांगले कपडे वाढवून अंगितले व त्याच्या राहण्याची व जेवणाची व्यवस्था करून दिली.

राजासंप्रमाणे सोमनाथच्या स्ताना-विकाची उत्तम व्यवस्था झाली, जंगणसारा आल्यावर तो राजाच्या दिवाणखान्यातच राहिला.

दुसऱ्या दिवशी उबाडल्यावर राजाने सोमनाथला बोलावून एक शुन्या कापडात बांधलेले एक गाठोडे दाखविले व “हेच वा तुझे गाठोडे” असे त्याला निचारले.

सोमनाथने आपले गाठोडे ओढवले व त्याला पुनर्वाग्न मिळाल्यासारखा आनंद झाला. त्याने सांगितल्याप्रमाणे त्या गाठोड्यात चार हिरे व सोन्याच्या चार बिंदू पण होत्या.

“गेलेले सन हतक्या लवकर परत मिळाले हे माहून डोळ्यावर विश्वासच

वसत नाही पण चोर सापडला का?” सोमनाथने राजाला विचारले.

“तुझे घन तुला मिळाले ना? खोशाला पकडले की नाही बाची तुला कशाचा फिकीर? ती सर्व फिकीर आम्ही करू. तुझ्या बबळ इतके सोने व हिरे वसना आमच्या वेळात तू शिकारी म्हणून राहण्याचे कारण नाही. काय करण्याचा विचार आहे तुला?” राजाने विचारले.

“वा गाठोड्यात आहे, तेवढेच जाता माझ्याकडे उरले आहे ते विकून जे पैसे मिळतील त्यावर पुढले आशुष्य हरीचे नाम

स्मरण करीत वाळवावे असे म्हणतो.” सोमनाथ म्हणाला.

“तसे असेल तर एक हिरा मी स्वतःच विकत घ्यावा म्हणतो काय किमत आहे, सांग.” राजाने विचारले.

‘तुम्हीच वेगार असाण तर किमत कशाचा विचारता? एक हिरा माझी म्हणून राहण्याचे कारण नाही. काय एक भेट म्हणून ठेवून घ्या.” सोमनाथ म्हणाला.

“कारण छान! पण दुसऱ्याची किमत काय ती सांग.” राजा म्हणाला.

‘महाराज! तुम्ही विकतच घ्यायचा असे मनाशी ठरविले असेल तर घ्या.

आपल्याला वाटल ती किंमत त्या सोमनाथ म्हणाला.

“त्याची सरी किंमत किती आहे सांग त्या त्यानंतर मला जे शायचे ते मी घेईनच” राजा म्हणाला

“त्याची किंमत शंभर मोहरा आहे महाराज!” सोमनाथ म्हणाला

“इतके कमी? तू सराफा व पळोरी आहेस म्हणतोस आणि या हिऱ्याची इतकी कमी किंमत कधी काय सांगतोस?” राजाने विचारले.

“महाराज! आतां मी आपणांपुढे काय बोल? डोळ्यासमोर बायको व मुले जळून

गेली. त्यामुळे मला काही सुचत नाही तुम्हाला योग्य वाटल ती किंमत या मी मानवाने स्वीकारील.” सोमनाथ म्हणाला.

“बरे तर मी पळोऱ्याकडून याची काय किंमत होईल ती विचारून घेतो आणि ते सांगतील ती किंमत घेतो. बाईदाजवळ दोन हिरे आहेत. त्यांची किंमत पण मी अजून विली नाही ते पाहून तुम्ह, त्यांची किंमत तुम्हा भते किती होईल सांग!” असे सांगून दोन हिरे मागवून सोमनाथाला हाखवले सोमनाथ ते पाहून म्हणाला— एकेकाची किंमत दोन हजार रुपये होईल.”

“एवढीच? हे विकणारा मला म्हणाला की एकेकाची किंमत दहा हजार होईल.” असे सांगून राजा ते दोन्ही हिरे सोमनाथाजवळच ठेवून देऊन निघून गेला.

त्या दिवशी रात्री सुद्धा सोमनाथ दिवाणखान्यात झोपला. तीन प्रहर रात्र उलटल्यावर त्यांना गाठोडे उचलले आणि दिवाणखान्याच्या मागच्या बाजूला जाऊन आवाराबाही भिंत ओलांडून पळून जाऊ लागला परंतु राजाच्या नोकरांनी त्याला धरले आणि पुरवणात टाकले.

दुसऱ्या दिवशी सोमनाथाला राजासमोर हजर करण्यात आले. त्यावेळी राजाने

काही गोष्टी उपलब्ध असंगितल्या म्हणाला— “माझ्या अधिकाऱ्यांच्या डोळ्यात धुळ टाकून माझ्या राज्यात कोणी पळून टाकणे शक्य नाही सोमनाथाने राज्याच्या सर-हद्दीत पाऊल टाकल्यापासून त्याच्यावर अधिकाऱ्यांची सतत नजर होती निरुपयोगी फाटक्या कपड्यांचे गाठोडे सोमनाथाने इतके काळजीपूर्वक बाळगले होते, त्यावरून त्यात काही किमती वस्तू असणार असा संशय धर्मशास्त्राच्या अधिकाऱ्याला आला व त्यानंच रात्री ते गाठोडे काढून घेऊन त्याच्या जागी हुक्रे गाठोडे ठेवले त्या वेळी, या राज्यात चोरी होत नाही हे समजून सोमनाथ बेफिकीरपणे झोपला होता

“सोमनाथाच्या डोळ्यासमोर गाठोडे धर्मशास्त्राच्या अधिकाऱ्याने माझ्याकडे पाठविले चोरीस घेऊन त्या गाठोड्या विचारी धर्मशास्त्रात काही चवकशी केल्याशिवाय सोमनाथाने तरतू माझ्याकडे येऊन फिरवि केली त्यावरून त्यात काही विशेष अवलं पाहिजे हे दिसले कारण त्या गाठोड्यात किमती वस्तू आहेत हे चोरांना किंवा इतर कोणाकडे कळणे इष्ट नाही असे सोमनाथाला वाटत होते त्यावरून त्या गाठोड्यात

चोरीचा माल बसावा असे अनुमान लावणे तोमे झाले.

“सोमनाथने आपला पूर्वित्हास निवेदन केला. त्यांतली एक धूी गोष्ट सरी असणे शक्य नाही हे स्पष्ट झाले. कारण बायकांमुळे अजून मेली, घर जळून गेले, सर्वस्व अस्य झाले असतां फक्त हाही लागलेल्या वस्तू घेऊन लगेच स्वतःचे घरगांव सोडून परदेशी कोणी कसा जाईल? त्याच्या नावा-द्वय आपले गांव कमीत कमी सात आठ मैलावर तरी आहे.

“जळून गेलेल्या घरातून स्वतःचा जीव बांनवून बाहेर येणाऱ्याच्या जगावर

जळत्याचा किंवा पोळत्याचा डाग किंवा वण तरी दिसायला हवा होता परंतु त्याने स्नान वगैरे केल्यावर देखील त्याच्या अंगावर डाग किंवा वण कोठे दिसला नाही

“तो जेवमला वसला तेव्हा त्याच्या जेवणाच्या पद्धतीवरून तो श्रीमंत घराण्यात पाहिलेला असावा असे झुळीच दिसले नाही उलट अगदी गरीब स्थितीत वाढलेला असावा असेच दिसले.

“नंतर हिच्याची किंमत किती असते हे देखील त्याला माहीत नव्हते, मी त्याला जे हिरे म्हणून साध्या काचेचे हिरे दाखविले त्याची किंमत सुद्धा त्याने दोनदोन हजार मोहरा सांगितली. हिच्याचा व्यापार करणाऱ्याला काचेचा हिरा व खरा हिरा यांमिती फरक कळू नये यावरून तो हिच्याचा व्यापारी नव्हता हे स्पष्ट झाले.

“या सर्व गोष्टी कळल्यावर सोमनाथ रात्री गाठोड व मी दिलेले हिरे घेऊन खात्रीने पळून आहिल हे मी ओळखले होते. म्हणून त्याला पकडण्यासाठी उचित व्यवस्था पण करून ठेवली होती त्याप्रमाणे पाहारेकऱ्यांनी त्याला पकडले.”

सोमनाथाविषयी राजाने इतक्या गोष्टी सांगितल्यावर सोमनाथाला आपला गुन्हा कबूल करण्याबिनाय दुसरा मार्गच उरला नाही. तो एक सामान्य मजूर होता दोन दोन तीन तीन दिवस कोणाकडे तरी नोकरी करीत तो हिरे. एकदा एका व्यापाऱ्याकडे नोकरी करीत असता त्याच्याकडून चार हिरे व सोन्याच्या चार विटा त्याने चोरून घेतल्या व त्यादिवशी रात्री धर्मशाळेत येऊन शोपला हे त्याने कबूल केले

राजाने सोमनाथाला योग्य ती शिक्षा केली व त्याने चोरून आणलेला माग व्यापाऱ्याकडे परत करविला.

शुद्ध बीजा पोटी

आनंदपुर नावाच्या गावी कातिवर्मा नावाचा एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे त्याला मूळबाळ नव्हते म्हणून तो नेहमी दुःखी असे.

त्या गावी एकदा एक योगी आला. कोणत्याही गावी तीन दिवसा पेक्षा जास्त कधी तो रहात नसे. जो प्रसाद देई तो पंथ्यामाठी लोकांची गर्दी होई. त्या प्रसादात काही तरी महिमा आहे असा लोकांचा विश्वास बसला होता

कातिवर्मा त्या योग्याला भेटला व मूळबाळ वसल्याबद्दल आपले दुःख व्यक्त केले. त्या वेळी योगी दुब पीत होता दुधाच्या पेठ्यांतले थोडे दुब एका झोपात ओतून कातिवर्माला देत म्हणाला-“या झोपातले दुब तुम्ही बायको एकदास एका चाटांत पिईल तर तुम्ही इच्छा पूर्ण होईल.”

कातिवर्मा दुब घेऊन घरी गेला व बायकोला म्हणाला-“एका घोट्यांत पिऊन टाक.” त्याच्या बायकोने शेवाची पूजा करून त्या दुधाचा नैवेद्य दाखविला व तीर्थ म्हणून दुब हातावर आशेष्णी सारखे घेऊन दोनदा प्याली व डोळ्याला हात लावून देवाला नमस्कार केला

इवकूपने तिला तळ महिन्यांनी दोन मुली झाल्या. दोन्ही मुली नवऱ्या सारख्या सुंदर होत्या मुली रांगू लागल्याची वेळ झाली तेव्हा त्यांचा एकदा पाय लुळा बाहेर काढले. एक पाय लुळा असल्या कारणाने त्यांना उभे राहून चालता येईना.

कातिवर्माने अनेक वैजंकडून औषधपान्थी करविले. परंतु मुलींचा पांघोळपणा कमी झाला नाही. पांघोळपणा कायमचा राहतो की काय ही भीती बऱ्या लागली त्यांना म्हणून त्यापणे होते आपला पांघोळपणा दिसला

तर लोक तृप्तिक असे पण त्यांना वाटे. म्हणून त्या बराच्या बाहेर पडत नसत

परंतु कांतिवर्माने मुलीचे लाड पुरविण्यात काही कमतरता दाखविली नाही.

बरोबर बारा वर्षांनंतर जी बेगी पुन्हा त्या गावी आला. कांतिवर्मा त्याच्या दर्शनाला गेला व तबस्कार करून म्हणाला- "योगिराज! आपल्या अनुग्रहाने मला दोन मुली झाल्या, परंतु त्या पांगळ्या आहेत. म्याने प्रविष्य पाहून मनका वाईट वाटते असा आपणच त्यांच्यावर कृपा करून त्यांचा पंगळपणा बाईड असे काही तरी करावे."

योगी काही वेळ डाळे मिटून विचार केल्यावर म्हणाला- "मी सांगितल्याप्रमाणे तुम्हा कायकाने केले नाही म्हणून हा प्रसंग दाला. माझ्याजवळ या कंठधा- शिवाय दुसरे काही नाही' असे म्हणत त्याने केळपाचा एक लहान पुकडा तोडून तोंडात टाकला व बाकी केळे कांतिवर्माला देत म्हणाला- "हे तू तुला वाढेल तिला देऊन टाक" असे सांगून कांतिवर्माला काही उत्तर द्यायला सजव वेळ न देता योग्याने त्याला निरोप देऊन पाठवून दिले

कांतिवर्मा ते केळे देऊन ते कोणत्या मुलीला द्यावे या विषयी विचार करीत बरी निघाला. दोघा मुलींचा एक फस सगडा आहे हे माहीत असून योग्याने एकाच मुलीला प्रसाद काय दिला? हा प्रसाद काळून एकीचा पाय बरा झाला व दुसरीचा तसाच राहिला तर तिला किती वाईट वाढेल? दोघीवर आपले प्रेमसारखे असता आपण एकीलाच प्रसाद देऊन तिचा पाय ठीक करून दिला व दुसरीला पांगळीच सोडून दिले तर आपल्याला कायपुष्प्यवर दुःख सहन करावे लागेल.

असा विचार करीत होके झाली करून चालत घरी येत असता कांतिवर्माला

कोणी रडत असल्याचे ऐकू आले म्याने होके बर करून पाहिले त्याला एका विहिरीवर एक तरुण मुलगी रडत असलेली दिसली. एक तरुण मुलगा तिची मनभूत घालीत असलेला दिसला कांतिवर्मा जवळ येऊन जमा राहलेला पाहून तो तरुण मुलगा म्हणाला- "अहो काका! तुम्ही तरी हिला समजावून सांगा हो! ही विहिरीत जीव घालला आली आहे

पण जसे झालं तरी काय?" कांतिवर्माने विचारले तो तरुण मुलगा म्हणाला- "हिला लहानपणीच अर्धाच पाय माला पाणि तिचे डावे अंग लुळे झाले. म्हणून पडून राहून दोन वेळ जावे हे तिला

तिच्याची कोणी लप्पाला कसा तयार होणार? पण मी तिच्याशी लग्न करून मी तिला आपल्या घरी घेऊन गेलो

"मी बरेचच भीमंत नाही. कायभवा केल्याशिवाय पोट कसे भरणार बायकोला चांगलं हिंडता फिरता द्यावे म्हणून मी पुष्कळ औषधोपचार करीत आलो. कायभवा निमित्त मला बराबाहेर जावेच लागले.

"आपल्यासाठी नवऱ्याला इतके कष्ट सहन करावे लागतात हे बायकोला पहा- वेना. नवऱ्याने सकाळपासून संध्याकाळ- पर्यंत एवढे कष्ट करावेत व तिने नुसते पाणि तिचे डावे अंग लुळे झाले. म्हणून पडून राहून दोन वेळ जावे हे तिला

आवडेना, म्हणून जीव दिला की नवऱ्याचे कष्ट वांचतील व तो भुसरे लग्न करून घेऊन निदान पुढील आयुष्य सुखाने घालवू शकेल असे तिला वाटले.

“ती हातापायांना पांगळी आहे हे माहीन असून देखील मी तिच्याशी लग्न केले म्हणून स्वतः मेहनत करून तिला सुखी करण्यात मला आनंद वाटतो. शिने जसा जीव दिला तर मी देखील जीव देईन. ही यांचे मुन्ही तरी तिला नीट समजावून सांगाल का?” ती तरुण म्हणाला

योच्याने दिलेला प्रवाद त्या मुलीला दिला तर दोघे गवरावाचको सुखी होतील बसे मनातल्या मनात कांतिवर्माला फार वाटले. त्याने ते केळे तिला दिले व म्हणाला—

“मुली! पहिल्याने हे एवढे केळे खा पाहू नंतर तुला जे सांगायचे ते मी सांगतो.”

तिने ते केळे खाळे. एकदम तिला सर्वांगात विजेचा संचार आल्यासारखे

एकदा वाटले ती एकदम उभी राहली व कांतिवर्माला हात जोडून नमस्कार केला तिच्या नवऱ्याला परमानंद झाला

“तुमच्यावरचे सकट टळले. जा आता घरी सुखाने रहा बाळांनो!” कांतिवर्मा त्यांना आशीर्वाद देऊन म्हणाला आणि आपल्या घरी निघाला. आपल्या एकाच मुलीला बरे करून दुसऱ्या मुलीला लुकी पांगळी राहू दिल्याचे दुःख सहन करण्यापेक्षा दुसऱ्याच एका पांगळ्या मुलीला सुखी करून एका गवरा बायकोला सुखी केल्याचे सुख घेतपटीने मोठे नाही का? बसा विचार करून त्याने स्वतःचे समाधान करून घेतले.

पण तो घरी येऊन पाहतो तर त्याच्या अकरा वर्षे वयाच्या जुळ्या मुली धाकत पुढे गेल्या. ते पाहून त्याला जे आश्चर्य वाटले व आनंद झाला तो काय बघावा?

सुद्ध नीजा पोटी फळे रसाळ गोमटी

कृपणा दुग्धट स्वर्य

एका गावी सोनदेव नावाचा एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे जवळपास त्याच्या हाका श्रीमंत दुसरा कोणी नव्हता पण तो स्वभावाने - चिक्कू भारवाडी होता चिक्कू सोनदेवाला डोळ्याचे दुखणे सुरू झाले झोके दुखायचे डोळ्यातून सारखे पाणी व्हायचे आणि सर्वांरोबर दृष्टी मंद झाल्याचा संशय देखील होता.

जोपारच्या गावी एक उत्तम वैद्य रहात असे तो जे औषध देई त्याचा वृण पडला नाही असे कधी झालेच नाही. त्याला इतकी प्रसिद्धी होती की दुसरा डॉक्टर किंवा वैद्य त्या पंचकोशीत पाऊल टाकण्याची हिंमतच करीत नसे.

तो वैद्य रोण्याची प्रकृती पाहून बरोबर औषध देई. श्रीमंताकडून कूप पैसे घेई व बोरतरिवाला फुकट औषध देई सामान्य स्थितीतला रोगी जे वेई ते आनंदाने घेई

त्या वैद्याचे फक्त नाव कोणी घेतले की, चिक्कू सोनदेवाच्या कपाळाला आठपा पडता. कारण, एकदा त्याने वाण्याकडून औषध घेतले होते व त्याचद्वारे शहर लवये त्या वैद्याने घेतले होते

आता डोळ्याच्या आकाराचा इलाज करायचाच म्हणजे त्याच वैद्याकडे जाणे भाग होते. कारण दहावीस मैलात दुसरा कोणी योग्य वैद्य नव्हता बरे, या वैद्याकडून इलाज करवायचा तर पैसे मोठावे लागणार.

म्हणून सोनदेवाने गरीबीचे सोंग पांचकून त्या वैद्याकडूनच इलाज करविण्याचे ठरविले. एक फाटके घोंठर नेसून व फाटकाच बसाल डोक्याला गुंडाळून दोन आणे एका पानावर ठेवून वैद्याकडे गेला आणि त्याच्या त्या अवतारांना धोमेळ्या गांबळ घाघेत बोलत त्याने आपल्या डोळ्याच्या दुखण्याचे

वर्णन बंधासमोर केले.-“गरिबावर क्या करा व हे डोळे बरे होतील असे चांगले औषध वा”

‘तुम्हा आजवर बरा होईल, दाबक मकोल, मी सांगतो ते कर, चार, सुळे घेऊन ये व त्याच्या चकत्या करून त्यांना मोठ कर. रवांना पाणी सुटेक. त्या पाण्यात हिंग घालून ते पाणी पिऊन टाक. मंतर त्या चकत्या घालून टाकून दाबी त्या का असे पुरे चाळीस दिवस कर तुम्हा आजवर चांगला बरा होईल,’ वैद्य म्हणाला.

सोनदेव घरी परत आला, वैद्याने सांगितल्याप्रमाणे त्याने पुरे चाळीस दिवस

ते औषध केले. परंतु त्याला तो इलाज नकोसा वाटू लागला. मुळपांचा नाच, स्वातंत्र्य हिंसाचा उष वास आळीस दिवस ते पाणी पिऊन व मुळपांचा चकत्या खाऊन तो वैतागून गेला. आजवर बरा झाला सरा, पण तांडाळा घव म्हणून राहली पाही. म्हणून डोळे बरे होऊनच सोनदेव सकाळ संध्याकाळ लाडू, जिलब्या व शेव चकत्या आणि होंडे व भजी खाऊ लागला त्यामुळे सोनदेवाला डेकरा येते, पोटा दुखते, खुप तहान लागे आणि धूक लागणावी आली म्हणून पुन्हा वैद्याकडे जावे लागले.

सोनदेव पुन्हा तसाच गरिबीचे सांग पांचरून पानावर देन आणि ठेवून वैद्याकडे गेला आणि डोळ्यांचा आजवर बरा झाल्याचे सांगून म्हणाला “आता हा एक नवा आजवर झाला आहे, गरिबाला चांचदा देव तुम्हाला सुखी करील.”

वैद्याने सोनदेवाची नाडी पाहून विचारले- “अजीर्ण होईपर्यंत कोणी खायला सांगितले पुण? तू काय खाऊन हा नवा रोग स्वतःवर ओढून घेतला आहेस त्या बंताचेच औषध खावे लागणार.”

“काही नाही हो, लाडू व जिलब्या खान्तेचा होत्या” सोनदेव म्हणाला

‘इतके अजीर्ण खायला खुप लाडू खाल्ले असणार? तुला हे कोठून इतके लाडू व जिलब्या खायला मिळाल्या?’ वैद्याने विचारले. विषय बदलण्याच्या हेतूने सोनदेव म्हणाला-“वैद्यबुवा! पोटा फार दुखते आहे हो! लवकर औषध द्या जाके द्या गरिबाला. घरी आऊन पडून रहावे म्हणतो.”

“तुला इतके लाडू व जिलब्या खायला घालणारा कोणी भीक्षु असला पाहिजे. तो कोण हे कळल्या शिवाय मी औषध देणार नाही. तुला खायला घालून आजारी पाडणारा औषधाचा खर्च देऊ शकणार नाही का?” वैद्य रागाने म्हणाला.

‘सोनदेवच होते. त्यांच्या पदरी मी काम करीत होते. पुष्कळ दिवसांनी मंडायला म्हणून गेलो होतो. समोर लाडू आणि जिलब्या खाऊन ठेवल्या. स्वतःला आवक शकलो नाही आणि खाल्ले समोर ठेवले होते ते सारे.” सोनदेव म्हणाला.

“आजाले तर, पन्नास रुपये औषधाचा भागितले आहेत म्हणून जाऊन रांग तू येईपर्यंत औषध तयार करून देवतो” वैद्य म्हणाला.

‘ते बरोबर नाही. त्यांनी खायला लाडू घातले आणि मी आधासासारखे खाऊन

आजारी पडलो. त्यांनी केलेल्या उपकाराची फेड करव्या एवजी औषध पाण्यासाठी पैसे द्यायला सांगू को त्यांना? हे, छे! ते नाही, माझ्याकडून होणार.” सोनदेव म्हणाला.

“तुझ्याकडून होणार नसेल तर मी जाऊन यागून येईन यला आता सोन देवाकडे जायचे पण आहे.” असे सांगून वैद्याने कसली तरी पुडी सोनदेवाच्या तांडात घातली व शाणी प्यायला सांगून “रोष बरा होईल, आता गंवात तरी चालेल.” असे म्हणाला.

सोनदेवाचे तांड एकदम भाजल्यासारखे झाले डोळे वाहेर येतात मी काय असे

वाटले. कानशिला उडव्या मारू लागल्या. कानाला ऐकू येईनासे झाले. घाई घाईने झाडकाटेने घरी निघाला. पण त्याला चालवेना. एका झाडाखाली अंमळ दिवांती घेण्यासाठी पडून राहाला पोळलल्या जिभेला हळूहळू फुकर वाफू लागला.

तिकडे बैस हमारस्थाने सोनदेवाच्या घरी गेला. सोनदेव नोटेतरी बाहेर गेला असल्याने घरच्या लोकांनी सांगितले लवकरच परत येईल असा विचार करून बैस त्याची वाट पहात ओटीवर बसून राहिला.

काही वेळाने सोनदेव कसाबसा घरी येऊन पोचला. स्वतः त्याच्या बांधी पोचवे म्हणून निघाला होता, परंतु बैसालाच बांधी पोचलेला पाहून ओसाळच्यासारखे रांड करून म्हणाला—“ओहो! तुम्ही इकडे कसे काय आलात? आणि मोठ्या कष्टाने चुकीत अंग टाकले.

बैस म्हणाला—“या खोपेस मी तुम्हाला पाहिले तेव्हाच मला संशय आला होता. कारण तुम्हाला या खोपेस को आजार झाला होता तो मेहनत मजुरी करणाऱ्या वरिष्ठास होत नसतो. बैठकीत बसून दोन वेळ पुस्तका शोधणारालाच होतो तुम्ही डोळ्यांच्या आकारासाठी म्हणून जालात तेव्हा मी तुम्हाला खरोखरीच घटोच समजून वरिष्ठांना साजेलेले औषध दिले होते. त्या औषधात चव न इव. पण तुमच्यासारख्यांना एकाहून एक हचकर औषधे—पेये, लेह्ये, चाटणं वगैरे नाहीत का? या अजीर्णाला—मुंडा चांगली औषधे आहेत. पैशाकडे पाहू नका. देवाविकाना मिळणार नाहीत अशी औषधे आहेत. गोड रोगाला गोड हचकर औषधच लागतात.”

बैसाने सोनदेवाला चांगले औषध देऊन त्याच्याकडून अर्कर ठेवठे पैसे वसूल केले.

गोड्याचा पाडा

एका गावी दयानिधी नांवाचा एक गरीब शेतकरी रहात असे. त्याच्याकडे शेती-वेताचीच होती व एकच एक भाग्य होती.

एन उन्हाळ्यात दुपारच्या वेळी एक ब्रण दयानिधीच्या घरासमोर उभा राहून म्हणाला—“पाणी प्यायला हवे आहे. डाल का?”

दयानिधीने घरात जाऊन पेलाभर ताक वाणून त्याला प्यायला दिले आणि ऊन उतरे पर्यंत बिनासी घेऊन पुढे जा असे त्या वाटसरूला म्हणाला.

नंतर दोघे इकडच्या तिकडच्या गप्पा मारीत काही वेळ असले बोलत असता दयानिधीची घरची स्थिती अगदी बेताची आहे हे त्या वाटसरूला कळले.

दयानिधी त्याला म्हणाला—“आमची गाय एका महिन्याने बिईल चांगली किमत मिळाली तर विकून टाकावी म्हणतो

त्या वाटसरूने गाय पाहिली व म्हणाला—“तुमची गाय चांगल्या जातीची दिसते आहे. अशी विकून नका टाकू. अशी मुलक्षणी गाय बारात असल्यावर तुम्हाला काय कमी? माझ्या सते बिकू नका.”

दयानिधीला त्या वाटसरूचा सल्ला पटला व त्याने गाय विकून टाकण्याचा विचार सोडला. एक महिन्याने गाय ब्यायली गार्हला एक पाडा झाला. काही दिवसांनी ती गाय आजारी पडून गेली. तरी गार्हला विकले नाही या बद्दल दयानिधी पक्काताप करीत असला नाही. वासराची काळजीपूर्वक जोपासना करू लागला.

एकदा दयानिधी घरात बसता पाडा दाबे तोडून आनंदात भायबे चांगळत त्याच्याकडच्या सुमारास गावालयच्या रातात फिरला त्याला परंतु घरी कसे जायवे हे कळना. बादस्था विवशी रात्री राजवाड्यात

चोरी झाली चोर चोरीचा माल पंऊन दिवसभर कोठे तरी लपुन बसला होता पाडा हरवला त्या दिवशी त्या रातात तो चोर आला. माल खांद्यावर घेऊन ओझ उचलून पळून जाण त्याला अवक्य झाले

त्याच वेळी त्याला दयानिधीचा पाडा समोर दिसला. त्याने चोरी करून आणलेल्या मालाचे थोडे पाड्याच्या पाठीवर बांधले. नंतर बाबे घेऊन पाड्याला ओढू लागला. परत मोठ मोठ्याने हुंकार लागला.

तिकडे दयानिधी पंऊन आला तेव्हा पाडा रावे तोडून पळून गेल्याचे त्याला कळले म्हणून त्याच्या बोधार्थ तो आपल्या बोधा-तिघां बोजऱ्यांना घेऊन व कंदील घेऊन निघाला. पाडा हुंकार लागला त्याच सुमारास दयानिधी व त्याचे मित्र रानाच्या कडलून येऊन पोचले. दयानिधीने पाड्याचा आवाज ओळखला व मोठ्याने ओरडला-
"तिकडे आहेस का? आलो."

जागले तो आवाज ऐकला व दुसून तीस चार दिवे पाहिले म्हणून तो पाड्याच्या पाठीवरचा माल सोडून उचलून नण्याचा विचार सोडून पळून गेला.

दयानिधी व त्याचे साथी पाडा उभा होता तेथे आले. त्याच्या पाठीवर कोणीतरी काही तरी बांधले आहे हे पाहिले व त्यांना अस्वस्थ वष वाटले. पण त्यांनी काय आहे ते तेथे पाहिले नाही पाड्याला चरी घेऊन आल्यावर त्यांनी पाठीवरचे ओझे सोडून पाहिले तर त्यांत राजाच्या घरत शोभतील अशा वस्तू होत्या

दुसऱ्या दिवशी सकाळी दयानिधीने त्या सर्व वस्तू नेऊन राजाकडे पोचल्या केल्या व त्या त्याला कथा मिळाल्या हे सांगितले. राजाने खूष होऊन त्याला व त्याच्या साथी शेजाऱ्यांना इनाम दिले आणि वासराच्या चाऱ्यासाठी चार एकर भूमी दयानिधीच्या नावे छिदून दिली

कृष्णवत्सल

कृष्णाने भारंगितेला अन्न संपला. सहमानची ब्राह्मणांना दानधर्म करण्यात आला म्हणाने अर्जुन, सात्यकी वगैरे पसात्र जणांना आपल्या पंक्तीला जबाबला वसविण आणि त्यांना कोटी भेजवानी दिली. नंतर सर्व सभागृहान जमा झाले. तपासोष्टी चाळू असता अर्जुन म्हणाला-
"कृष्णा! आम्हीला ब्राह्मणांची मुले कशी मेसी? कोणी त्यांना उचलून वेले आणि कोठे लपवून ठेवले, हे माही कळले"

"या सर्व सुट्टीला मूळ कारण असा जो परमेश्वर त्याला मला भेटावयाचे होते. ब्राह्मणांचे काम आहे तेव्हा मी मुलेश करणार नाही असे वाटून त्याने माया करून ब्राह्मणांच्या मुलांना अदृश्य केले

त्यांनी इच्छा पुरी व्हावी म्हणून मला समुद्राचे दोंग माग पाडून आणि डोंगर ओलांडून पलीकडे जावे लागले." कृष्ण म्हणाला

नंतर अर्जुन हस्तिनापुरीला परतला. धर्मराजाला त्याने द्वारकापुरीला घडलेले सर्व वृत्त सांगितले. ते ऐकून धर्मराजाला फार आनंद झाला

एकादा क्षिप्रशी कृष्णाला एकानात वसून बोलत असता म्हणाली- मला प्रसन्न वगैरे रूपवान व पराक्रमी मुले झाली परंतु संतान प्राप्तीची इच्छा अजून पूर्ण झाली नाही आणि ती एक मुलगा व्हावा असे वाटते

कृष्ण म्हणाला-"ठीक! अंकराला प्रसन्न करून तुला आणि ती एक मुलगा व्हावा

अशी प्रार्थना करतो तपस्व्यां केल्याने ह्मिळलेले अवसर मिळते. मी हिमालय पर्वत चढून शंकराच्या दर्शनाला जातो. वाटेत बदरी वनात जाऊन तेथील श्रुषी मुनींना वण सहनी भेटता येईल. तरंग भी कैलासवालेला निघतो.”

दुसऱ्या दिवशी सकाळी कृष्णाने राज्यसभा बोलाविली आणि बळराम, सात्यकी, उग्रसेन कृतवर्मा उदब व इतर श्रमूख यादवांना बोलावणे पाठविले. शीरगा वेळाने सर्व सभेला हजर झाले. कृष्ण सर्वांना संबोधन करून म्हणाला—

“मी माझ्या सर्व शत्रूंना संहार केला परंतु अजून एक बाजू उरली आहे ती सामान्य शत्रू नव्हे. महा पराक्रमी व दूर आहे. त्याने माण पांडू असे आहे त्याला शाखा फार हुबे वाटते त्याचे थोडे भय वाटते त्याला ठार केल्या शिवाय मी सर्व शत्रूंना जिकले असे म्हणता येणार नाही मला आता कैलास यात्रेला जावे लागत आहे. मी गेल्या बरोबर पांडू आपल्या राज्यदाखर चालून येईल. सर्व पृथ्वीवरच्या यादवांचा संहार करायचा असे त्याच्या मनाने आहे. म्हणून मी येईपर्यंत तुम्ही सर्वांनी जोळपात तेव बसून आपल्या राज्याचे रक्षण केले पाहिजे. मंतराच्या सर्व दारांचे उत्तम प्रकारे रक्षण करा. परतानगी शिक्षा कोंणाला आत येऊ देऊ नका किंवा बाहेर जाऊ देऊ नका. आपले चतुरंग सैन्य सतत सुसज्ज ठेवा. सध्याचे तयार ठेवा. सर्व बाजूला लक्ष ठेवून वगणचे रक्षण करा.”

नंतर सात्यकीला जवळ बोलावून कृष्ण म्हणाला—“या नगराच्या रक्षणाचा मुख्य भार मी तुझ्यावर टाकिल आहे. यादवांचे सर्व ऐश्वर्य व वैभव मी तुझ्यावर सोडून जाई आहे.

शंभोषा

“कृष्ण तुम्ही बाळा व बळरामासारखा पाठियाला असल्यावर मी करू शकणार नाही असे माण आहे. पांडूच काय, स्वतः इंद्रेक्षीस जवळ शिष्टपालकांना बरोबर घेऊन तुम्हाला आला तरी मी त्याची भिती करणार नाही.” सात्यकी म्हणाला.

कृष्ण उदबाला जवळ बोलावून म्हणाला—“शूर्य, सव्या चिन्मयी! बहुत्पतिकृत्य तुम्ही बुद्धि, मी तुला काय समजावून सांगणार? तू पराक्रमी यादव वीरांचे धर्मवर्तन कर.” अशा तऱ्हेन कृष्णाने एका मागून एक बळराम, उग्रसेन वगैरे यादव वीरांना जवळ बोलावून सर्वांनी एक जुटीने राहून काही काम करावे हे समजावून सांगितले. नंतर वगडाचे स्मरण करायला बसू हजर झाला. त्याच्यावर बसून म्हणाला—“मला कैलास लोकी शंकराच्या दर्शनाला जावयाचे आहे येऊन बघ.” गळ आकाशात उडाला आणि ईशान्य दिशेला जाऊ लागला

काही वेळाने बदरीवन आकाशातून धिसे आगले. कृष्णाने सांगितल्यावर गळ बदरीवनात उतरला तेथील श्रुषी व मुनी कृष्णाला पाहून त्याला सामोरे गेले. त्या दिवशी कृष्णाने त्यांचे आतिथ्य स्वीकारले

रात्री कृष्ण बदरीवनातच सोपला वीन प्रहर रात उलटल्यावर कृष्णाला वाटले की उघड्या द्वेवर फिरण यावे. म्हणून ती बराच वेळ हिडला फिरला. एका राने जागी थांबून स्वस्तिकासून करून बसला. क्षणाघात तो समाधी धरून योगमुद्रेत गमन झाला

त्याच वेळी सहस्रावधी भूते जनावरांना हाकलीत त्या बाजूला आली धंदाकर्ष नावाचा पिशाचाभिपती त्याचा नायक होता. त्याच्या बरोबर त्याचा भाकटा भाऊ वण आला होता. कृष्ण समाधीस्थ बसला होता त्या जागी ती भूते आली

शंभोषा

‘कृष्णाला विवाह लागली-’ कोण रे भुला दू? विवाहला इतका सुंदर, या जंगलात या वेळी कसा काय आला आहे?’

कृष्ण म्हणाला-“मी शिंदव घेची एक वानीय आहे पुष्पांचा संहार करणे व सज्जनांचे रक्षण करणे हे माझे काम आहे फौलासपती श्री शंकराचार्य दर्शनसाठी जात आहे. तुम्ही कोण? मध्ये म्हणो व भुली राहलात. या बदरीबनात जीवहिंसा करता कामा नये. तुम्ही धिक्कार करण्यासाठी इकडे आला असाल तर ते मला ख्यायचे नाही.”

घंटाकर्ण म्हणाला-“माझे नाव घंटाकर्ण हा माझा धोकटा अर्क. मी विष्णूचा भक्त आहे. हे सर्व माझे संन्य आहे. मी कुचराचा शिकार आहे. विष्णूच्या पूजेसाठीच आम्ही शिकार करतो. म्हणून या शिकारीला जीवहिंसा म्हणता येणार नाही. वाणखी एक थोष्ट सांगतो वसुदेवाचा भुला हा आकाशीय आहे ना, त्यालाच मी आपले इष्ट देव मानतो त्याच्या दर्शनासाठीच मी संन्य निघाली आहे.”

नंतर तो कृष्णाजवळच आतडी वसवून खाली बसला आणि हात जोडून आपल्या इष्ट देवताचे ध्यान करू लागला त्याचे ते ध्यान पाहून कृष्णाला स्तब्ध आनंद झाला व आपचवे पण वाटले. हा भाषला भक्त आहे आणि करतो आहे ती सर्व कामे भूत पिशाचाला पोसलीक अशी आहेत ध्यान धरून असलेल्या दयाकर्त्यांना तान वक्षसमोर आपले रूप घाबे अशी योगभाषा कृष्णाने केली. त्याने छोटे उचलून पाहिले. त्याला ध्यानमग्न असलेला त्याचे दर्शन घडले त्यालाच प्रथम समोर पाहून तो आनंदारिकाने एकदम उठून येऊ राहिला आणि त्याच आनंदात नाचू लागला. नाचत अवता त्याच्या तोंडून हे शब्द येत होते-

“कृष्णाचे दर्शन घडले, विष्णूचे दर्शन घडले. मंतर त्याने अनेक प्रकारे कृष्णाचे स्तोत्र गान केले. मंतर त्याने त्याच्या त्रिशूळाला अडकवून ठेवलेले प्रेत काढले व आपल्या मुन्याने त्याचे वीज तुकडे करून म्हाणाला-“हे, एक पवित्र ब्राह्मणाचे प्रेत आहे. भक्तितुल्य अर्घ्य करीत आहे, स्वीकार कर.”

ते पाहून कृष्णाचा मुगा वाटली. तो घंटाकर्णाचा म्हाणाला-“हे पहा! माझ्या सारख्यांनी प्रेताला हात लावणे बेसील बरोबर नाही. असली पूजा मला मुळीच आवडत नाही. सामान्य भूत पिशाच्चांम

शोयगारी कामे तुझ्या सारख्या माझ्या बोर भक्तांचा शोयल नाहीत. तू सदा माझे ध्यान करीत आलास म्हणून मी तुला परम लोकाची प्राप्ती देतो.” असे म्हणत कृष्णाने घंटाकर्णाच्या देहाला स्पर्श केला. कृष्णाचा स्पर्श होताच, लोखंडाच्या पारस्वस्थाचा स्पर्श होत जसे त्याचे सोने होते तसा घंटाकर्णाचे भयंकर रूप नाही ते होऊन त्या जागी एक देवस्वरूप दिसले.

योक्ष्मा भेळाने राज संपली. सूर्योदय झाला कृष्णाने शंशास्त्राव केले. वदरीवनांतील मुनींना नमस्कार करून त्यांचा निरोप घेतला आणि गह्वराहनावर बसून कैलास पर्वताच्या दिशेने प्रयाण केले. कैलास पर्वतावर कृष्णाने गुहा पाहिल्या. शंकराने आपल्या हाताने जी जी वस्तू निर्माण करून ठेवली होती, ती प्रत्येक वस्तू पाहून त्याला आनंद झाला.

तो मानस सरोवराच्या उत्तर तीरावर उतरला, तेथील ऋषी मुनींना भेटून त्याने तेथेच बारा वर्षे तपश्चर्या करण्याचा निश्चय केला. फौलगून महिन्याच्या श्रान्धी दीक्षा घेऊन, फक्त कंदमुळे खाऊन बारावर्षे तपश्चर्या केली. बारा वर्षे पूर्ण झाल्यावर इंद्र इंद्र देवांसह कृष्णाच्या दर्शनाला

आला. कोणत्या उद्देश्याने कृष्णाने ती तपश्चर्या केली हे त्याला कळले नाही.

तुलना दिसली बुधमवाहनावर बसून पार्वतीसह शंकर तेथे आला. त्याच्या पांढोपाठ पुष्पन विमानात बसून कुबेर आणि आपापल्यावर वाहनावर बसून गणेश व ब्रह्म कुमारस्वामी आले त्यांच्यापुढे आपापले सस्त्रास्त्र धारण करून नंदी, भृंगी, महाकाळ व भूतगण आले ते सर्व गात व नृत्य करीत येत होते

कृष्णाला वृकन वाहूनच शंकर पार्वती बुधम वाहनावरून खाली उतरले. कृष्ण शुद्धा शंकराला पाहून उठला व पुढे येऊन

श्रद्धा पूर्वक नमस्कार करून समोर उभा राहिला. तेथे आलेल्या सर्व देवादिकांना अनार्याचे शिवकेसवांचे एकत्र दर्शन घडल्याचा पुण्य लाभ झाला.

कृष्णाने शंकरासमोर साष्टांग नमस्कार केला व त्याचे स्तोत्रगान केले. शंकराला परमानंद झाला. तो कृष्णाचा हात आपल्या हातात घेऊन म्हाणाला-

“कृष्णा, या पूर्वीच तू तपश्चर्या करून एक वर प्राप्त केला आहेस व तुला पुत्र प्राप्ती झाली आहे. मी पूर्वी प्रेतामुगास यत्नयंत वर्षे एक संकल्प करून निष्ठापूर्वक तपश्चर्या केली होती. तेव्हा माझ्या सेवेला हिमालय

Fullscreen

127

66 / 80

पर्वताने माझ्या बरोबर आलेल्या आपल्या मुलीला व तिच्या सरींना नेमले होते. श्री देखील हिमालय पर्वताचा भाग राखण्यासाठी त्यांची सेवा स्वीकारली. तेव्हा आम्ही बोर्षांनी प्रेमवस्त्र व्हावे म्हणून इंद्राने कामदेवाला प्रोत्साहन दिले. श्री समाधीस्थ असता, कामदेवाने माझ्यावर नेम घाला व समाधी सुटायच्या आधी माझ्या छातीवर मोहनास्थ सोडले. माझ्या मनात त्यामुळे विकार झाला व मी रवाच वेळीं डोळे उघडून पावतीकडे पाहिले. तिचा सर्व देह आनंदाने ओसंडून येत थसलेला मला भासला. आपले वित्त असे चंचल कसे दरे झाले. मला कळता. मी चारी बाजूला पाहिले. त्यावेळी मला कामदेव, माझ्यावर पुष्पबाण सोडण्यास सज्ज असलेला दिसला. अशा दुष्टाचा नाश का करू नये, मनात मेघ्याची खोटी, माझा माल नेत्र उघडला आणि त्यांतून अग्नि

ज्वाळा येऊन कामदेवाकडे धावू लागल्या. 'कामदेवावर राग सखवू नवे' असा आकाशातून देवादिक ओरडून सांगत असता अग्नि ज्वाळांनी कामदेवाला भस्म करून टाकले. नंतर ब्रह्मादिक देवांनी येऊन विलोकाच्या हितासाठीच कामदेवाचे हे घादस केले होते, असे निवेदन केल्यावर ब्रह्मादेवाच्या सांगण्यावरून कामदेवाला लुका पोटी जन्म घेण्यास परवानगी दिली. तोच ब्रह्मरूपे खमिणीच्या पोटी लुका प्रथम पुत्र होऊन जन्मला. मू आतां जी तपस्वर्या करीत आहेस त्याचे फळ तुला या पूर्वीच लाभले आहे.

नंतर संकराने तसे हजर असलेल्या शर्व अर्षी व भुनीना संबोधन करून कृष्ण हाच स्वतः भाराभणाचा अवतार असल्याचे सांगितले आणि पार्वती, तामपती आदिकांसह अंतर्धान पावला. कृष्ण देखील बदरीवनांत परत आला.

अरण्यपुराण

[२५]

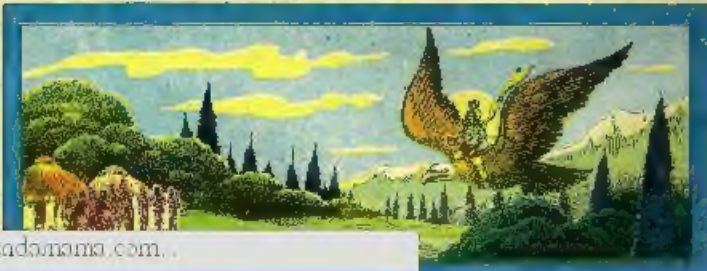
मौवली जवळ येऊन शकल्यामुळे श्वेतनाग मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“ते मरण आहे, मरण!” आणि गुतळपांच्या चतू बाजूला वेढोळे करून बसला.

परत आपल्या अरण्यात सुस्वरूप परत येऊन पोचल्याचढल काबाला व मौवलीला पुनर्जन्म मिळाल्यासारखा आनंद झाला. उजाडल्यावर सूर्य प्रकाशात चकाकणारा अकुशा-दरचा तांबडा खडा पाहून मौवली स्वतःशीच त्याचे कोतुक करू लागला. म्हणाला—“हा तड काळपा बाषाच्या ओळ्यातून जास्त चकाकतो आहे. पण तो लबाड नाग ‘मृत्यू’ ‘मृत्यू’ धसे कां बरे ओरडत होता?”

“तू त्याला सुन्याने छार केले नाहीस हाच विचार माझ्या मनात घोळत होता! बल आपण, शिकारीला जाऊ या, वेतोस का?” काबाने विचारले.

“नाही, हा अकुश काळपा बाषाला दाखवला पाहिजे व नंतर शिकारीचे पाहू!” असे म्हणत मौवली पळत निघाला. सवून सवून वाकून तो आपल्या हातातल्या अकुश पहात होता. तो येऊन पोचला त्यावेळी काळपा बाघ पोटभर खाऊन व पाणी पीत असलेला दिसला. मौवलीने जे जे घडले वर्णन करून सांगितले. काळपा बाघ सर्व खात-पणे ऐकत होता. पण श्वेत नागाने शेवटी जे सांगितले ते बरोबर आहे असे तो म्हणाला तेव्हा मौवलीने त्याला विचारले—“तरमग श्वेतनाग म्हणाला ते सर्व खरे आहे म्हणातोस?”

“अरे वाकल्या! मी उरयपूरच्या राजाच्या पिजऱ्यात पडलो होतो. मनुष्य जातीचा स्वभाव मी चांगला ओळखतो. त्या तांबड्या दगडासाठी एका रात्रीत

तीन तीन जणांना ठार करणारे किरपेक खानडतीळ.”

“मनुष्याची जात ठार करण्यात पदादित आहे, हे मी सुद्धा पाहिलेले आहे, पण हा तांबडा दगड खाशेला उपयोगी पडत नाही. मग याच्यासाठी एवढे हत्पाकांड कशाळा?” मौवलीने आश्चर्य करीत विचारले.

“मौवली, जा, तू जाऊन शोष काढ. मनुष्यच ना तू, पण काय उपयोग?” काळा बाघ शोषण्याच्या तयारीत म्हणाला.

या वस्तूचा काय दे उपयोग, शंगि ना!” मौवली काळ्या बाघाला म्हणाला.

Full Screen

127

X

◀

⋮

▶

68 / 80

“मनुष्य हस्तीच्या गंडस्यळावर हे मारून त्यातून रक्त काढण्यासाठी याचा उपयोग करतो. मध्ये, जिणे किंवा अणकुचीवार दात नसलेला मनुष्य हेच काय याच्यातून जास्त भयंकर वस्तू तयार करतो.” काळा बाघ म्हणाला.

“छी! छी! मनुष्य जातीतल्या प्रत्येकाला रक्तपात करण्याच काय ते कुचते. हे मला पूर्वी बाहीस असते तर मी ही वस्तू घेऊन बाळोच नसतो.” असे म्हणत मौवलीने अंकुश दूर फेकून दिला. तो दूर तीस चाळीस हातावर जाऊन पडला. मौवली गवतावर पडलेल्या दवाच्या पाण्याने हात धुवीत म्हणाला—“बुटलो, त्या कुळशणी वस्तुच्या तावडीतून. तो लबाड नाच ‘तू मरशील’ म्हणाला.”

“रात्रभर शिकार करून दिवसभर गप्पा मारत राहणे मला नाही चरणार. मी शोपतो आता!” काळा बाघ म्हणाला.

मौवलीने एक चांगलेसे झाड पाहिले व त्यावर चवून वेळाचा जणू एक पाळणा करून त्यात जाडवा झाला रणाल त्या तांबड्या दगडाचे स्वप्न पडले. शोष मोडली तेव्हा चहूकडे धनदाट काळोख पडला होता. मारकडे झाडावर बसून गळका करीत होती.

तो वस्तु एका पाहून येऊ या, असा विचार करून मौवली खाली उतरला. काळ्या बाघाची शोष केव्हाच मोडली होती व तो आपली भूक शांत करण्याच्या खटपटीत होता. “ती विविध वस्तू काय शाली रे?” मौवलीने विचारले.

“कोणीतरी मनुष्य उचलून वेऊन गेला. त्या पहा त्याच्या पावलांच्या खुणा.” काळा बाघ म्हणाला.

“तो लबाड बाघ म्हणाला ते खरे जसेच तर तो मनुष्य मरणार. आपण पावलांच्या अनुरीधाने चक त्याचा दगड काढीत जाऊ.” मौवली म्हणाला.

पहिल्याने शोटभर शाऊन पेंक, ये.” काळा बाघ म्हणाला.

त्यांना लचकरच एक शिकार सांपडली. दोघांनी शोटभर खऊन घेतले व ओढपाचे पाणी पिल्ल पावलांच्या खुणा पहात त्या मागसाच्या शोधार्थं धोबे निघाले. त्या पावलांच्या खुणावरून त्यांना कळले की तो मनुष्य काही अंतर हळू हळू गेला व नंतर धावत पळत जात एकदम बाजूला वळला. पावलांच्या खुणा जेथवर गेल्या होत्या तेथवर आणखी एकाच्या पावलांच्या खुणा वेऊन पोचलेल्या दिसल्या. ती

पावले लहान होती व मोठे शोक जमिनीत रतलेली होती. ती पावले शिकार्याची असावीत असे मौवलीला वाटले. मौवली लहान पावलांच्या खुणांना मगून व काळा बाघ ओढपा पावलांच्या खुणांना मगून जाऊ लागला. त्यांना त्या पावलावरून जे जे कळले ते ओरडून आपल्या साण्याला सांगत गेले.

शेवटी दोन्ही खुणा एक झाल्या. तेथे एका गावकऱ्याचे प्रेत पडलेले होते. त्याच्या छातीला लावलेला शिकार्याचा बाण दिसत होता. “एक जण मेल्या. पण ती वस्तू कोठे आहे?” मौवलीने विचारले.

बावोबा

७९. विंता पर्वताच्या रांगा

“शिकारी घेऊन गेला,” म्हणत काळा बाघ लहान पावलां मागीमाग जाऊ लागला. एका गुहेच्या तोंडापासून थोड्या अंतरावर त्याला शिकान्याचे प्रेत दिसले. ‘दुसरा पण मेला,’ वहाणा घालून बालूपाऱ्या चौपा जण्यांच्या पावलांच्या खुणा विसत होत्या.

आता त्यापुढे जावेसे मीवलीला वाटले नाही. पण काळा बाघ म्हणाला-“मागे फिरणे मुर शिकान्याला सोनत नाही.”

त्या चार जणांच्या पावलांच्या अंगुरीवाने सुमारे एक तास चाळत्यावर काळ्या बाघाला धुराचा वास आला. त्याच जागी झाडीत काळ्या बाघाला आपली एक प्रेत दिसले. “याला कोणी मारले? शिकारी मेला तसाच हा मेला असावा.”

आणखी अर्धा मैल चालून गेल्यानंतर त्यांना आपली तीन प्रेत दिसली. कोणाच्या अंगावर जखम नव्हती. “हे कसे काय मेलें असावेत?” मीवलीने विचारले.

“विधाने!” काळा बाघ म्हणाला. ह्यांच्या हाती मेलेला तो संपाकी होता. त्याने भरपूरपूर्वीच इतर तिघांच्या जेवणांत विष घालून ठेवले होते. अंकुश बाजूला पडला आहे, पहा.

‘जाणून तो अंकुश त्या पडक्या गांवातून घेऊन आलो, ही बूक झाली,’ मीवली पर्याचाप करीत मनात म्हणाला. त्याने तो अंकुश एका जागी पुरून ठेवला. नंतर एका रात्री तो स्वयं नाग रूपात होता त्या भुयारांत त्याने तो वृषचूपा नेऊन टाकला आणि ओरडून म्हणाला-“हे नागपितामहा! एकाद्या चांगल्या तरुण आपाळा मदतीला घेऊन राजाने मागे सोडलेले हे वैभव सुरक्षित देवण्यासाठी तजवीज कर आणि आंत शिरणारा जिवांस बाहेर पोचवून नाही याची काळजी वाहात रहा.”

“ओहो! परत बांघलास वाटते. लूच म्हणून बांघलास. पण तू बांघलास कसा? काय पण बाचचवं!” स्नेत नाम म्हणाला.

आल्डेविवाच्या मधीलच सकर रेषा आहे. तेथेच मॅमरोनल पर्वताच्या विचित्र रांगा आहेत. हा शिबून घासून गेलेला पर्वत आहे. बांधी लांबी २५० मैल आहे.

